

Міністерство освіти і науки України
Національний університет "Острозька академія"
Навчально-науковий інститут права ім. І. Малиновського

Матеріали круглого столу

**БЕРЕЗНЕВІ ЧИТАННЯ
ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА
ВАСИЛЯ ПОПЕЛЮШКА**

31 березня 2025 року

Острог
Видавництво Національного університету "Острозька академія"
2025

УДК 34
ББК 67
Б 48

*Друкується за ухвалою вченої ради
Навчально-наукового Інституту права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 9 від 25 квітня 2025 року)*

Редколегія випуску:

Герасимчук О. П., кандидат юридичних наук, доцент, директор
Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського НаУОА;

Матвійчук М. А., доктор філософії у галузі права, доцент, завідувач
кафедри кримінально-правових дисциплін імені Василя Попелюшка
НаУОА;

Скарбарчук О. Г., доктор філософії у галузі права, старший викладач
кафедри кримінально-правових дисциплін імені Василя Попелюшка
НаУОА.

Б 48 Березневі читання пам'яті професора Василя Попелюшка:
матеріали круглого столу (31 березня 2025 року, м. Острог) /
ред. кол.: Герасимчук О. П., Матвійчук М. А., Скарбарчук О. Г.
Острог : Видавництво Національного університету «Острозька
академія», 2025. 120 с.

DOI 10.25264/31.05.2025

У збірнику публікуються матеріали круглого столу
«Березневі читання пам'яті професора Василя Попелюшка»
31 березня 2025 року зі спогадами про професора Василя
Олександровича Попелюшка, дослідженням його науково-
го спадку, та інші тези на актуальну кримінально-правову та
кримінально-процесуальну і державницьку проблематику.

**УДК 34
ББК 67**

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2025
© Автори, 2024

ЗМІСТ

Капліна Оксана Володимирівна

ЖИТТЯ ВЧИТЕЛІВ ПРОДОВЖУЄТЬСЯ

В ЇХНІХ НАУКОВИХ ПРАЦЯХ ТА УЧНЯХ:

ПАМ'ЯТІ ВАСИЛЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА ПОПЕЛЮШКА 6

Балацька Ольга Романівна

ВИБРАНІ НАУКОВІ ПРАЦІ ПРОФ. В. О. ПОПЕЛЮШКА ЩОДО

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ РОЛІ ТА ФУНКЦІЙ АДВОКАТА-

ЗАХИСНИКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 11

Гринюк Володимир Олексійович

СТРОК АРЕШТУ МАЙНА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 17

Гловюк Ірина Василівна

ДЕЯКІ ПИТАННЯ АРЕШТУ МАЙНА У ПРАКТИЦІ ВАКС 21

Шепітько Валерій Юрійович

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ

ПРОВАДЖЕННІ ТА СТАНДАРТИЗАЦІЯ ДОКАЗУВАННЯ

І РОЗСЛІДУВАННЯ 26

Лук'янчиков Євген Дмитрович,

Лук'янчиков Борис Євгенович

НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ

ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІ ЗАХОДИ ІНСТРУМЕНТАРІЙ

РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ 31

Гавриленко Олександр Анатолійович

ЗАРОДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ЕКСТРАДИЦІЇ

В СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ 36

Басиста Ірина Володимирівна,

Скречко Марта-Марія Андріївна

РЕАЛІЗАЦІЯ ТРЕТЬОЮ ОСОБОЮ ФУНКЦІЇ ЗАХИСТУ

ТА СКАСУВАННЯ АРЕШТУ МАЙНА 41

Туманянц Ануш Робертівна

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ОЦІНКИ РИЗИКІВ

ПРИ ВИРІШЕННІ ПИТАННЯ ПРО ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНОГО

ЗАХОДУ: МАЙБУТНЄ, ЯКЕ НА НАС ЧЕКАЄ? 47

Боржецька Наталія Леонідівна ДИСКРЕЦІЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	51
Сахнюк Віта Володимирівна ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧОГО СУДДІ В РОЗРІЗІ ЗДІЙСНЕННЯ НАСТУПНОГО СУДОВОГО КОНТРОЛЮ	59
Гуцуляк Юрій Васильович ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У ФОРМІ ДІЗНАННЯ	64
Сіньова Людмила Миколаївна, Мовчан Діана Олександрівна СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	68
Шабаровський Богдан Володимирович ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ГРОМАДЯНИНОВІ НЕЗАКОННИМ ПОВІДОМЛЕННЯМ ПРО ПІДОЗРУ ТА НЕЗАКОННИМ ЗАСУДЖЕННЯМ: АКТУАЛЬНА СУДОВА ПРАКТИКА	72
Шекель Юлія Федорівна ДЕКЛАРУВАННЯ ЗБРОЇ – КРОК ДО ЦИВІЛІЗОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА	78
Дідушенко Артем Сергійович ВАЖЛИВІСТЬ ТА ЗНАЧУЩІСТЬ СУДОВО-ТРАСОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ЗА ЕКСПЕРТНОЮ СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 4.2 "ДОСЛІДЖЕННЯ ЗНАРЯДЬ, АГРЕГАТИВ, ІНСТРУМЕНТИВ І ЗАЛИШЕНИХ НИМИ СЛІДІВ, ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЦІЛОГО ЗА ЧАСТИНАМИ" В РОЗКРИТТІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ	82
Лисюк Марина Олегівна МАРКИ АКЦИЗНОГО ПОДАТКУ ДЛЯ МАРКУВАННЯ АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ, ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ І РІДИН, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ В ЕЛЕКТРОННИХ СИГАРЕТАХ, ВІТЧИЗНЯНОГО ТА ІМПОРТНОГО ВИРОБНИЦТВА, ЯК ОБ'ЄКТ СУДОВОЇ ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДОКУМЕНТІВ	87
Ваколюк Юлія Олександрівна ВІДКРИТТЯ МАТЕРІАЛІВ ПРИ ВИСУНЕННІ ДОДАТКОВОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ (ВІДПОВІДНО ДО Ч.2 СТ. 339 КПК УКРАЇНИ)	91

Нижник Григорій Петрович

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРОТИДІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗЛОВЖИВАННЯМ ПРИ ВІДКРИТТІ МАТЕРІАЛІВ ІНШІЙ СТОРОНИ	96
---	----

Наконечний Андрій Олегович

ПОЧАТОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА ФАКТОМ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ	101
--	-----

Човган Ігор Михайлович

АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ВИКОРИСТАННЯ» У КОНТЕКСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 361-1 КК УКРАЇНИ	106
---	-----

Корінецька Іванна Володимирівна

ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ТА УКРАЇНИ ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ	111
--	-----

Павляк Ірина Ярославівна

НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	115
---	-----

*Капліна Оксана Володимирівна,
доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ЖИТТЯ ВЧИТЕЛІВ ПРОДОВЖУЄТЬСЯ В ЇХНІХ НАУКОВИХ ПРАЦЯХ ТА УЧНЯХ: ПАМ'ЯТІ ВАСИЛЯ ОЛЕКСАНДРОВИЧА ПОПЕЛЮШКА

Кажуть, що людина жива до того моменту, поки жива пам'ять про неї. Це твердження, яке було згенероване, мабуть, багато століть тому, ми з роками починаємо сприймати як абсолютну істину. На жаль, істинність цієї фрази перевіряється також на наших учителях. Однак так влаштовано життя, що вчителі йдуть від нас за обрїй, залишаючи учням, пам'ять про себе, право йти своєю дорогою, будувати своє наукове життя та його напрямки. Але тим, учням, кому пощастило зі своїм учителем іноді дуже болісно йти цим науковим шляхом на самоті, без мудрого слова свого наставника, підказки, поради, розмов про життя, заступництва та допомоги.

Здається, що вчитель, як і батьки, має бути поряд завжди, його вік у твоїх очах не відчувається, відступає і перетворюється лише на цифру в паспорті, на яку з роками вже ніхто не звертає уваги. Саме тому в метушні сучасного життя не встигаєш поставити своєму вчителю важливе питання, подякувати за добре ставлення, поради, сподіваєшся на зручний момент, коли буде чергова розмова до душі. Я дякую Богові за те, що своєму вчителю – Юрію Михайловичу Грошевому – ми, найближчі його учні, встигли сказати ті слова, які має сказати учень вчителю за життя. Втім все ж таки є речі про що я дуже шкодую. Шкодую про те, що соромилася ставити запитання, розпитувати про його життя, про дитинство, про

юність, про його вчителів, і зокрема про Мориця Марковича Гродзинського, про шлях до науки, про те, як обиралися теми дисертацій, про складнощі повоєнного життя, традиції школи тощо. Саме так сталося й з Василем Олександровичем Попелюшком – дуже багато залишилося недовомовленого, багато хотілося розпитати, дізнатися, усвідомити. Дуже хотілося ще раз приїхати до Острогу на конференцію...

Яким для мене був Василь Олександрович? Насамперед, Василь Олександрович Попелюшко був для мене невтомним зберігачем спадщини Іоаннікія Олексійовича Малиновського, науково-історичним ентузіастом, людиною, яка проклала інтелектуальний міст між епохами. Я пам'ятаю, як захоплено Василь Олександрович розповідав про свого талановитого земляка, який в 1868 році народився в Острозі, там же навчався в гімназії, а згодом у 1892 році закінчив юридичних факультет Київського університету Святого Володимира. Здавалося, що Василь Олександрович, як палкий служитель історії права, просто був одержим ідеєю відновлення спадку Іоаннікія Малиновського – всі розмови були лише про нього. Василь Олександрович був глибоко зосередженим на відновленні творчого шляху відомого українського вченого, жив в своєму науковому світі. Саме тому надзвичайно важливий спадок Іоаннікія Малиновського не був втрачений для вітчизняної науки, вийшли друком чудові книги, встановлена історична справедливість. Саме завдяки Василю Олександровичу, його захопленості в справу свого життя, вмінню донести до колег важливість та корисність ідеї про збереження наукового спадку, я маю у своїй особистій бібліотеці книги Іоаннікія Олексійовича Малиновського. Унікальність цих видань полягає в тому, що в лекціях з історії права, до речі, останньому дорадянському підручнику, І. О. Малиновський в узагальнюючому вигляді на підставі першоджерел і досягнень історичної та історико-юридичних наук в оповідальній формі всебічно висвітлив історію в тому числі й вітчизняного права від доісторичних часів до жовтня 1917 року. Крім того, автор

вперше в історико-правовій науці того часу представив не лише історію державного права, а й, що біль важливо з точки зору галузевих наук, історію кримінального, цивільного, судового права.

По-друге, Василь Олександрович Попелюшко був для мене вченим, який глибоко занурився в дослідження проблем здійснення захисту у кримінальному провадженні. Це обумовлювалося обранням на рівні докторської дисертації теми «Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми», яка була підготовлена під керівництвом талановитого науковця, доктора юридичних наук, професора, Академіка Національної академії правових наук України Василя Тимофійовича Нора та захищена напередодні нового 2010 року у тому же університеті, де навчався І. О. Малиновський, душа якого, напевно, в рідних стінах радила успіхам свого земляка. Дивно, але у мене зберігся позитивний відгук на автореферат дисертації Василя Олександровича, в якому як узагальнюючий висновок зазначено: «Висновки, пропозиції та рекомендації дисертанта мають цінність для науки кримінального процесу, слідчо-прокурорської та судової практики, законопроектної діяльності та можуть бути використані для подальших наукових розробок, зокрема, в сфері визначення правової природи функції захисту у кримінальному судочинстві України», що безумовно переконує в тому, що дисертація В. О. Попелюшка є кваліфікованою науковою працею, містить наукові положення та науково обґрунтовані результати, що розв'язують важливу науково-прикладну проблему, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук.

Цікавими є висновки, які були зроблені за результатами дисертації. Зокрема, Василь Олександрович в роботі підійшов до презумпції невинуватості а *contrario*, вказавши, що «принцип презумпції невинуватості не є припущенням про невинуватість особи доти, доки її вину не буде встановлено вироком суду, який набрав законної сили», навпаки він

означає об'єктивний правовий стан особи, згідно якого до набрання обвинувальним вироком законної сили до неї слід ставитися як до невинуватої. Також ще в 2009 році автор виступав проти повернення справи на новий судовий розгляд із суду апеляційної інстанції; наполягав на необхідності здійснення реабілітації невинуватої особи лише судом, адже відповідно до Конституції України визнати особу винною може лише суд. Дисертант зробив доволі сміливі кроки в бік реалізації ідеї про необхідність наділення адвоката-захисника обов'язком доказування, адже автор, як адвокат, був прихильником здійснення адвокатського розслідування, але не як паралельного офіційному розслідуванню, а здійснення його лише у тих справах і в такому обсязі, у яких орган, що веде кримінальне провадження, допускає неповноту, однобічність або обвинувальний ухил, щоб усунути такі негативні явища.

Доробок Василя Олександровича в напрямку здійснення захисту у кримінальному провадженні вражає. Така кількість публікацій ще раз підкреслює, що це результат неймовірної самовіддачі та наполегливої праці вченого. Така кількість публікацій – це показник не лише високої продуктивності вченого, а й глибини його наукового пошуку, що закріпило за ним статус справжнього авторитету у галузі дослідження функції захисту у кримінальному провадженні. Підходи В. О. Попелюшка мають безумовний вплив на розвиток науки і надихають багатьох сучасних науковців.

Третє, про що хотілося б сказати – це атмосфера творчості та дружби, яка панувала на Малиновських читаннях, натхненником якої був саме Василь Олександрович. Мені пощастило відвідати Острого з аспірантами кафедри кримінального процесу. Це було не просто свято науки, а й головне – поважне ставлення до друзів, молодих науковців, яким обов'язково за традицією надавали слово на пленарних засіданнях. Причому, таке поєднання підходів молодих науковців та ідей досвідчених метрів створювали дивовижне поєднання свіжості та глибини знань.

Цікаві екскурсії до Острозького замку, Свято-Успенської Почаївської Лаври, занурення до історії, спілкування з такими надзвичайно талановитими колегами, як І. Басиста, В. Бурдін, І. Бойко, В. Косович, О. Кучинська, М. Погорецький, В. Нор та багатьма іншими, створювали неперевершену атмосферу безпосереднього спілкування, наукової творчості за якої я дуже сумую в цей непростий для України період.

Ще про що хочеться обов'язково сказати. Не лише наукові досягнення роблять постать Василя Олександровича Попелюшка незабутньою. Він був прикладом простоти, скромності, людяності, глибокої поваги до оточуючих, умів слухати та допомагати, передавати знання та дбати про своїх вчителів. Він був природним, без маски, щирим, невибагливим, істинним, працьовитим і справжнім.

Світла пам'ять Василю Олександровичу Попелюшку, скромному та талановитому вченому у галузі кримінального процесу, залишиться назавжди в наших серцях. Його відданість науці є прикладом для майбутніх поколінь науковців. Праці Василя Олександровича продовжують надихати і знаходять своє місце в сучасній юридичній науці. Внесок у розвиток української науки є тим надбанням, яке треба зберігати та розвивати його колегам та учням. Дуже сподіваюся, що колись побачить світ книга «Василь Попелюшко: шлях до наукового безсмертя» чи «Василь Попелюшко: людина, яка проклала історико-правовий міст між епохами».

Балацька Ольга Романівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-наукового Інституту права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»,
суддя Рівненського міського суду Рівненської області

ВИБРАНІ НАУКОВІ ПРАЦІ ПРОФ. В. О. ПОПЕЛЮШКА ЩОДО ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ РОЛІ ТА ФУНКЦІЙ АДВОКАТА-ЗАХИСНИКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Попелюшко Василь Олександрович був відомим в Україні та закордоном вченим, талановитим педагогом, яскравою постаттю сучасної української правничої науки. За значні досягнення у розбудові української адвокатури був занесений у Червону книгу адвокатури України. Брав активну участь у відродженні та розбудові Острозької академії. Професор Василь Попелюшко залишив потужну творчу спадщину своїх наукових розвідок у галузі кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, судового права. Як керівник Острозької правничої школи кримінального процесу, криміналістики та інших кримінально-правових дисциплін Василь Олександрович підготував плеяду учнів, які мають честь та можливість продовжувати його служіння.

Василь Олександрович був непересічним науковцем та палким полеміком. Він користувався високим авторитетом серед студентів, викладачів та колег-освітян. В оригінальних авторських наукових дослідженнях червоною ниткою пронизані ідеї верховенства права та захисту прав громадян, справедливості та гуманізації кримінального процесу, загальних засад кримінального провадження та посилення правового статусу

захисника, становлення інституційної спроможності української адвокатури та інститутів кримінального процесу, які послідовно та принципово обстоював професор В. Попелюшка.

Предметом пильної уваги та більш детального вивчення можуть бути дослідження проф. В. Попелюшка, які присвячені функції захисту в кримінальному судочинстві України. З огляду на значний власний адвокатський досвід юридичної практики Василь Олександрович присвятив свої наукові розвідки доктринального рівня саме функції захисту у сучасному кримінальному судочинстві. Більш ніж революційними в пострадянські часи були погляди вченого на роль та функції адвоката-захисника в кримінальному процесі. Позаяк вперше в незалежній Україні Василь Олександрович обґрунтував сутність та практичну значимість таких правових явищ як предмет захисту, інститут адвокатського розслідування, доказові повноваження адвоката-захисника та інших суміжних понять. Науковий підхід вченого щодо визначення ролі захисника в кримінальному судочинстві окреслює рівносильну роль захисника у змагальному кримінальному процесі на противагу інквізиційно-обвинувальному, риси якого домінували протягом попередніх радянських років.

Варто звернути увагу, що вчений обстоював активну, цілеспрямовану та ґрунтовану на кримінально-процесуальному законі діяльність професійного адвоката-захисника [1, с. 118]. Саме така проактивна позиція адвоката в кримінальному процесі як воїна права (*«advocatus miles»*) досить влучно характеризує його основну роль – з'ясування та обстоювання предмета захисту. У наукових розвідках науковця вчення про роль адвоката-захисника еволюціонувало, зокрема від праць, що присвячені предмету доказування та його різновиду – предмету виправдання [2, с. 61], до доктринальних досліджень, у яких відображено системне вчення про предмет захисту [1] та функцію захисту у кримінальному процесі України [3].

Наукові дослідження професора В. Попелюшка, які присвячені функції захисту припали на період реформування

кримінального процесу, підсумком якого було прийняття чинного КПК України, Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та формування наближеної до змагальної сучасної форми кримінального процесу. У монографії «Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми» (2009 рік) вчений піддав детальному системному аналізу функцію захисту серед інших кримінально-процесуальних функцій та визначив її як «вид, напрям діяльності суб'єктів захисту в кримінальній справі, який, з одного боку, є обов'язковою складовою змагальної процесуальної форми кримінального процесу, а з іншого, необхідною умовою та водночас важливою гарантією забезпечення обвинуваченому права на кваліфікований захист за допомогою захисника-адвоката» [4, с. 268]. Також цінними науковими надбаннями праці стали, в тому числі та не виключно, авторські визначення понять «функція захисту», «захист», «захисник», «доказові повноваження захисника», «мета та цілі захисту», «предмет захисту» та інших правових категорій кримінального процесу [3]. Структуру та зміст функції захисту розкрито крізь такі елементи: 1) власне захист, як діяльність, що здійснюється відповідно до закону та виражена у формі правових відносин; 2) суб'єкти здійснення цієї діяльності; 3) предмет захисту; 4) завдання та цілі захисту [4, с. 268]. Як влучно зазначав В.О. Попелюшко, в контексті визначення мети та завдань захисту, для суб'єктів захисту «існує «дерево цілей», в якому одні цілі підпорядковуються іншим, або ж менш важливі цілі є засобами досягнення головних, визначних цілей» [3, с. 147-148]. Підтримуємо цю правову позицію, позаяк мета захисту – це кінцевий результат у справі, який є найбільш сприятливий для підзахисного та є його стратегічною метою.

Стрижневими та новаторськими у контексті ролі захисника в кримінальному процесі стали дослідження вченого в частині адвокатського розслідування. Так, проф. В. Попелюшко обґрунтував підставність виокремлення повноцінного правового інституту кримінального процесуального права –

інституту адвокатського розслідування. Науковець надав визначення інституту адвокатського розслідування як «системи кримінально-процесуальних норм та основаної на них і не забороненої законом діяльності захисника-адвоката у кримінальній справі по збиранню та роботі з доказами, з метою спростування підозри (обвинувачення), з'ясування обставин справи, що виправдовують та пом'якшують відповідальність чи покарання підзахисного» [5, с. 7]. Крім того, на думку вченого, доказування обставин, що свідчать на користь підзахисного є правовим обов'язком захисника. Адже проф. В. Попелюшко дійшов висновку, що захисник є суб'єктом доказування та «юридичного обов'язку доказування усіх сприятливих для підзахисного обставин кримінальної справи, але цей обов'язок може бути обмежено і обмежено лише підзахисним...» [3, с. 187].

Водночас існування інституту адвокатури В. Попелюшко називав гарантією права на захист та його організаційно-функціональною умовою [6, с. 7]. Саме адвокат є тим суб'єктом, який здійснює професійний захист у змагальному кримінальному процесі, що передбачає активну процесуальну діяльність, спрямовану на повне чи часткове спростування фактичного та юридичного боку підозри або обвинувачення, з'ясування обставин, які спростовують підозру або обвинувачення, виключають кримінальну відповідальність та покарання, забезпечують права, свободи та законні інтереси підзахисних [3, с. 103]. Професійний захист апріорі не може бути замінений «посадовим захистом» [7], що несумісний інтересам, ролі та призначенню суб'єктів різних процесуальних функцій [3, с. 55], або ж законним представництвом, що є формою непрофесійного захисту та додатковою процесуальною гарантією певних категорій осіб (неповнолітні, обмежено дієздатні чи недієздатні особи). [8, с. 32].

Постановка питання про адвокатське розслідування та відповідний йому правовий інститут у кримінальному процесі 1990-х та початку 2000-х років було дуже сміливим кроком.

Водночас таких прикладів наукових поглядів, які стали юридичними афоризмами, у творчій скарбниці проф. В. Попелюшка є чимало (до прикладу, «скорий суд – неправий суд» [9], «презумпція невинуватості за законом, на грані закону та поза його межами» [10] та ін.). На нашу думку, вони є свідченням принциповості, високих моральних і професійних стандартів, прагненням до справедливості вченого.

Понад десять років минуло після прийняття КПК 2012 року. Сьогодні такі засади-принципи кримінального провадження як змагальність, забезпечення права на захист, презумпція невинуватості, рівність перед законом і судом, публічність судового розгляду, доступ до правосуддя, включно з їх гарантованим змістом, сприймаються як належне. Водночас варто пам'ятати, що ці принципові правові положення, що нині знайшли втілення в КПК України та практиці його застосування, є цінним надбанням науки кримінального процесу України та результатом боротьби його Світочів, серед яких яскравою постаттю був Василь Олександрович. Без сумніву творча спадщина професора Василя Попелюшка залишила глибокий і яскравий слід у науці кримінального процесу та є вагомим внеском в українську правничу науку та практику.

Список використаних джерел:

1. Попелюшко В.О. Предмет захисту та його доказування в кримінальній справі: монографія. Київ. Прецедент, 2005. 232 с.
2. Попелюшко В.О. Предмет доказування в кримінальному процесі (кримінально-процесуальні та кримінально-правові аспекти). Острог, 2001. 196 с.
3. Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми: монографія. Острог, 2009. 634 с.
4. Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми: дис. на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Острог, 2009. 342 с.

5. Попелюшко В. О. Щодо питання інституту адвокатського розслідування та його джерельної бази. Острог, 2008. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/3715/1/Popeliushko.pdf> (дата звернення: 10.03.2025)

6. Попелюшко В. О. Публічність кримінального судочинства і захист. Адвокат. 2003. № 2. С. 7-9.

7. Попелюшко В. О. До питання про зміст та правовий механізм забезпечення та реалізації права обвинуваченого на захист. Адвокат. 2002. № 1. С. 18-21.

8. Попелюшко В. О. Адвокати та близькі родичі як захисники обвинуваченого: проблемні питання. Юриспруденція: теорія і практика. 2006. № 9. С. 28-36.

9. Попелюшко В.О. Скорий суд – неправий суд. Юридичний вісник України. 2001. №37 (325). С. 22 – 24.

10. Попелюшко В. О. Презумпція невинуватості за законом на грані закону та поза його межами. Часопис Академії адвокатури України. 2008. № 1 (1). С. 78-82.

Гринюк Володимир Олексійович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СТРОК АРЕШТУ МАЙНА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Одним із заходів забезпечення кримінального провадження, що суттєво може обмежити конституційне право особи на власність, є накладення арешту на майно під час досудового розслідування. За своєю суттю накладення арешту на майно є безстроковим заходом забезпечення кримінального провадження, який відповідно до ст. 170 КПК України полягає в тимчасовому, до скасування у встановленому законом порядку, позбавленні за ухвалою слідчого судді права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом кримінального правопорушення, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна. Тимчасовий характер арешту майна свідчить про те, що доля такого майна буде вирішена або під час досудового розслідування у постанові про закриття кримінального провадження, або під час судового розгляду при ухваленні підсумкового процесуального рішення (вирок суду).

На законодавчому рівні детально регламентований порядок накладення арешту на майно під час досудового розслідування, який передбачає досить стислі терміни звернення

сторони обвинувачення до слідчого судді з відповідним клопотанням. Наприклад, клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна під час обшуку, огляду повинно бути подано до слідчого судді протягом 48 годин після вилучення такого майна або негайно повернуто особі, в якій його було вилучено. Натомість виникає певний дисонанс щодо відсутності самого строку накладення арешту на майно згідно ухвали слідчого судді. В цьому контексті міжнародно-правові документи зазначають, що накази про замороження, арешт чи конфіскацію активів видаються з дотриманням закону і підлягають перевірці й регулярному нагляду з боку суду, оскільки вони можуть серйозно порушувати право на приватність та право власності [1, с. 527].

Слід зазначити, що законодавець на сьогоднішній день намагається наділити слідчого суддю повноваженнями щодо визначення строку застосування арешту майна. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 174 проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення гарантій захисту суб'єктів господарювання під час здійснення кримінального провадження» №12439 від 24 січня 2025 року [2] арешт майна здійснюється на підставі рішення слідчого судді, суду на строк не більше двох місяців, який може бути продовжений в межах строку досудового розслідування. Така нормотворча позиція законодавця є непослідовною, оскільки таке нововведення зумовить додаткове навантаження на судову гілку влади, а такий короткий часовий проміжок арешту майна не сприяє виконання завдань кримінального провадження. На підтвердження цієї думки варто зазначити п. 2. 6 Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження ВВСУ, а саме – слідчий суддя на момент розгляду клопотання про арешт майна не має жодних підстав для того, щоб визначити часові межі, коли відпаде необхідність забезпечувати можливу конфіскацію майна або цивільний позов, а тому зазначення в ухвалах про

арешт майна строку їх дії не сприятиме досягненню завдань кримінального провадження, які забезпечуються таким заходом як арешт майна» [3]. Такий аргумент про неможливість визначення певних конкретних часових меж дії арешту майна у кримінальному процесі є доречним, але дія арешту може визначатись не тільки часовими параметрами, а й вказівкою на певну подію чи юридичний факт.

Для відповіді на питання щодо можливості на законодавчому рівні передбачити строк арешту майна, на нашу думку, необхідно проаналізувати мету цього заходу забезпечення кримінального провадження. Відповідно до ч. 2 ст. 170 КПК України арешт здійснюється з метою забезпечення: 1) збереження речових доказів; 2) спеціальної конфіскації; 3) конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи; 4) відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов) чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди. В залежності від мети накладення арешту на майно слідчий суддя на основі мотивованого клопотання з урахуванням дискреції може встановити строк арешту майна, який буде обчислюватись не конкретними часовими параметрами, а настанням певного юридичного факту.

Якщо метою арешту майна є забезпечення спеціальної конфіскації чи конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, то арешт буде діяти до моменту вирішення цих питань у вирокі суду. Натомість питання про дію арешту з метою збереження речових доказів може вирішитись і на стадії досудового розслідування. Наприклад, необхідність дії арешту комп'ютерних систем чи їх частин зникне у випадку проведення експертного дослідження таких об'єктів, або зняття копії інформації, що міститься в електронних інформаційних системах, комп'ютерних системах або їх частинах, мобільних терміналів систем зв'язку, або надання власником, володільцем чи утримувачем

самого доступу до комп'ютерних систем чи їх частин шляхом подолання системи логічного захисту тощо.

Арешт майна з метою відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), втратить свою доцільність з моменту відмови від позову потерпілого чи здійснення підозрюваним добровільного відшкодування завданої шкоди.

Таким чином в залежності від мети накладення арешту на майно у кримінальному провадженні з урахуванням фактичних обставин строк дії ухвали слідчого судді про арешт може визначатись настанням певної події чи юридичного факту, що має наслідком скасування такого заходу забезпечення кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Висновок №8 (2006) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питання "Роль суддів у захисті верховенства права та прав людини в контексті тероризму". Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства / ред. група: Д. Вон, І. Зарецька, Ю. Землицька (відп. ред.) та ін. Київ, 2015. 708 с.

2. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення гарантій захисту суб'єктів господарювання під час здійснення кримінального провадження» №12439 від 24 січня 2025 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/55696>.

3. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14>.

Гловюк Ірина Василівна,

*докторка юридичних наук, професорка, адвокатка,
членкиня Ради комітету з питань кримінального права
та процесу НААУ,*

*членкиня Комітету із конституційного правосуддя
та прав людини Ради адвокатів Одеської області*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ АРЕШТУ МАЙНА У ПРАКТИЦІ ВАКС*

Доказування потреби застосування арешту майна є складним процесом, зважаючи на нормативну регламентацію та закладені у ній стандарти доказування. Вже зверталася увага на те, що спільним для усіх локальних предметів доказування залежно від мети арешту майна є те, що для застосування заборони або обмеження користування, розпорядження майном необхідно довести існування обставин, які підтверджують, що їх незастосування призведе до приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі майна [1, с. 21]. По суті, йдеться про відповідні ризики.

Процес доказування потреби застосування заходів забезпечення кримінального провадження характеризується наявністю певних презумпцій, зокрема: загальноправових презумпцій (добропорядності громадян та правомірності правових актів), міжгалузевих (презумпції свободи), галузевих (презумпції невинуватості) та специфічних, що реалізуються у судово-контрольному провадженні із застосування заходів забезпечення кримінального провадження (презумпції не на користь їх застосування, презумпції не на користь

* Матеріали вперше усно презентовано на VII Київському полілозі «Українська антикорупційна правова платформа: забезпечення права на справедливий суд» (м. Київ, 07 червня 2024)

їх продовження та презумпції мінімального обмеження прав та свобод підозрюваного у зв'язку із застосуванням до нього запобіжного заходу) [2, с. 87].

Утім, практика ВАКС демонструє появу презумпцій, які по-новому тлумачать положення КПК України стосовно арешту майна [3; 4; 5; 6]. Зокрема, мотивування таке:

«43.Щодо твердження про недоведеність прокурором (та не встановлення слідчим суддею) ризиків, передбачених абзацом 2 частини 1 статті 170 КПК як необхідної умови застосування арешту майна, Суд зазначає наступне.

44.У клопотанні детектива з цього приводу зазначено про наявність ризику відчуження виявленого ним майна з огляду на той факт, що воно не вилучено у власника.

45.Суд виходить з того, що власник майна, дізнавшись про бажання органу досудового розслідування, прокурора накласти арешт на його майно з метою його збереження для виконання завдань кримінального провадження, у випадку незастосування такого заходу забезпечення, матиме можливість в будь-який момент знищити, пошкодити, викривити, приховати можливі докази або відчужити відповідне майно. Такі обставини є беззаперечними з огляду на зміст правомочностей власника (статті 317 Цивільного кодексу України). Це в майбутньому може ускладнити чи навіть унеможливити досягнення завдань кримінального провадження.

46.Зазначені висновки відповідають позиції Верховного Суду в господарських справах, які на переконання Суду є релевантними і до кримінального провадження в контексті досліджуваного питання. Так, касаційний суд неодноразово зазначав, що вимога надання доказів щодо очевидних речей (доведення нічим не обмеженого права відповідача в будь-який момент розпорядитися своїм майном) свідчить про застосування судом завищеного або навіть заздалегідь недосяжного стандарту доказування, що порушує баланс інтересів сторін (постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 11.12.2023 у справі № 904/1934/23, постанова

Об'єднаної палати Касаційного господарського суду Верховного Суду від 03.03.2023 у справі № 905/448/22)» [3].

Як видається, використання підходу господарського процесу не є релевантним, і не тільки в силу різниці характеристик суб'єктів правовідносин. З позицій навіть логіки те, що людина може зробити, вона не обов'язково зробить. Якщо використовувати таку логіку, то до усіх підозрюваних, хто фізично здатний самотійно пересуватися, слід було б застосовувати тримання під вартою: бо пересуватись може, а отже, буде ухилитись від слідства та суду. Більше того, таке тлумачення фактично створює презумпцію недобросовісності власника майна (а її в КПК України немає, як і у ЦК України) та робить становище власника у аспекті арешту майна більш обтяжливим, ніж іншого володільця майна. Фактично таке тлумачення повністю нівелює вимоги ч. 1 ст. 173 КПК України (слідчий суддя, суд відмовляють у задоволенні клопотання про арешт майна, якщо особа, що його подала, не доведе необхідність такого арешту, а також наявність ризиків, передбачених абзацом другим частини першої статті 170 цього Кодексу) та абзацу другого ч. 1 ст. 170 КПК України.

З іншого боку, можна зрозуміти завищеність цього стандарту для арешту майна з метою забезпечення збереження речових доказів. Тому є сенс уточнення локального предмету доказування для арешту майна з метою збереження речових доказів. Утім, це питання має бути вирішено нормативно, а не шляхом створення презумпції, які погіршують становище особи порівняно з КПК України.

Також цікавим є тлумачення презумпції права власності у ситуації, коли рухоме майно вилучене у особи:

«Зокрема, при виявленні та вилученні рухомих речей, які не підлягають державній реєстрації, мають враховуватися дія презумпції права власності за особою, яка володіє (реально панує, здійснює фактичний контроль над річчю *corpus possessionis*); спростування вказаної презумпції можливе за наявності беззаперечних доказів чи їх сукупності (рішення

суду щодо визнання права власності за іншою особою, письмові докази, дата складання, яких мала місце до моменту вилучення та не викликає сумнівів, матеріали фото-, відеофіксації, речові докази тощо); показання свідків та пояснення зацікавлених осіб за умови обов'язкової письмової форми правочину не мають братися до уваги при вирішенні питання про спростування зазначеної презумпції; пояснення сторін оцінюються у співставленні із фактичними обставинами та наданими доказами» [7].

Загалом, ця презумпція є логічною, утім, такі суворі вимоги по її спростуванню дещо сумнівні. Це стосується того, що «показання свідків та пояснення зацікавлених осіб за умови обов'язкової письмової форми правочину не мають братися до уваги при вирішенні питання про спростування зазначеної презумпції». Чому не має братися до уваги – не пояснено, а таке формулювання вказує на де факто визнання недійсності правочину у кримінальному провадженні. Якщо ж звернутись до ЦК України, то там вказано так: заперечення однією із сторін факту вчинення правочину або оспорування окремих його частин може доводитися письмовими доказами, засобами аудіо-, відеозапису та іншими доказами. Рішення суду не може ґрунтуватися на свідченнях свідків (ст. 218); більше того, прийняття речі на зберігання при пожежі, повені, раптового захворюванні або за інших надзвичайних обставин може підтверджуватися свідченням свідків (ст. 937). В умовах воєнного стану люди залишали друзям та знайомим і великі суми коштів, і автотранспорт тощо. Тому формальний підхід до спростування такої презумпції недопустимий, а аргумент «показання свідків та пояснення зацікавлених осіб за умови обов'язкової письмової форми правочину не мають братися до уваги при вирішенні питання про спростування зазначеної презумпції» має незрозумілу правову природу. Натомість, цілком доречним є аргумент, що «Колегією суддів також враховано, що на момент вирішення питання про арешт майна 06 червня 2023 року ОСОБА_7 не повідомляв, що власницею

таких коштів є ОСОБА_17, ним не надавалася відповідна розписка та не повідомлялося навіть про її існування. Натомість, поява такої розписки через місяць після застосування арешту до зазначених коштів та подальше декларування відповідних зобов'язань саме після віднайдення коштів може сприйматись як ймовірне штучне створення правових підстав для ухилення від можливої кримінальної відповідальності у виді конфіскації цих грошових коштів у зв'язку із кримінальним правопорушенням, за яке ОСОБА_7 повідомлено про підозру, шляхом визнання речового права на них за іншою особою» [7].

Отже, судові тлумачення КПК Україні не має погіршувати становище учасника кримінального провадження порівняно з нормами КПК України та покладати на них надмірний тягар спростування доводів клопотань та скарг.

Список використаних джерел:

1. Гловюк І.В. Сторона обвинувачення як суб'єкт доказування при вирішенні питання про арешт майна. Вісник кримінального судочинства. 2016. №3. С. 18-25.
2. Завтур В.А. Особливості доказування при розгляді та вирішенні слідчим суддею та судом клопотань про застосування заходів за безпечення кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. 237 с.
3. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117688642>
4. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117181608>
5. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117181606>
6. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117181607>
7. ЄДРСР. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113833246>

Шепітько Валерій Юрійович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
академік Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ТА СТАНДАРТИЗАЦІЯ ДОКАЗУВАННЯ І РОЗСЛІДУВАННЯ

Проблемами доказування опікувався знаний процесуаліст, доктор юридичних наук, професор В. О. Попелюшко (дослідження сутності, предмета та меж доказування, предмета захисту, адвокатського розслідування та ін.). В. О. Попелюшко вказував, що «стрижнем, який пронизує всю діяльність органу дізнання, слідчого, прокурора, суду, захисника, інших учасників кримінального процесу в кожній кримінальній справі є доказування» [1, с. 7].

Інститут доказів і доказування – невід’ємна складова будь-якої процесуальної галузі права. Розслідування злочинів або судовий розгляд – це завжди «боротьба за інформацію». Розслідування має точно встановлювати обставини кримінального провадження, адекватно відображати подію кримінального правопорушення, ситуації, осіб, винних у його вчиненні [2, с. 16].

В юридичній доктрині існують різні підходи до розуміння доказів. Докази розглядають як «факти реальної дійсності», «будь-які фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження», «відповідний носій (джерело) відомостей про них», «процесуальну процедуру та форму (спосіб) її закріплення в матеріалах кримінального провадження».

Відповідно до ст. 84 КПК України доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані в передбаченому порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

У криміналістичному сенсі лексичні словосполучення «фактичні дані (обставини)», «відомості, що містяться у показаннях», «відомості, отримані під час дослідження речей, документів, матеріальних слідів злочину» тощо, які вживаються у процесуальному законі не вирішують проблему щодо формування доказової інформації (доказів). Вважаємо, що «відомості», «фактичні обставини» або «дані» мають бути перевірені під час судового розгляду, а також на цій стадії кримінального провадження підтверджено їх статус як доказів.

Окремої уваги заслуговують так звані цифрові докази (цифрова інформація) – інформація, яка створена за допомогою високих інформаційних технологій. Поряд із терміном «цифрові докази» у різних джерелах використовуються й інші, наприклад: «електронні докази», «електронні сліди», «цифрові джерела інформації», «електронні документи» тощо. При цьому, «навколо визначення, змісту, а також процесуального порядку отримання, оцінювання й використання інформації, що зберігається на електронних носіях у фаховому середовищі точаться запеклі наукові дискусії» [3, с. 228].

У наукових джерелах зарубіжних країн широкого застосування набув термін “digital evidences” (цифрові докази), під якими розуміють будь-які збережені дані або дані, що передаються з використанням комп’ютерної чи іншої техніки [4, с. 257]. Цифрові докази – це окремий вид доказів [5, с. 43]. Цифрові докази вимагають новітніх підходів до їх збирання, зберігання, використання та дослідження під час доказування у кримінальному провадженні.

У ч. 2 ст. 99 КПК України вказано, що до документів, зокрема, можуть належати «матеріали фотозйомки, звукозапису,

відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні). У ч. 4 ст. 99 КПК України регламентовано, що «дублікат документа, а також копії інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, телекомунікаційних системах, інформаційно-телекомунікаційних системах, їх невід'ємних частинах, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста, визнаються судом як оригінал документа».

Особливої уваги потребує питання щодо отримання інформації з відкритих джерел [6, с. 14, 15; 7]. Це питання постало дуже актуальним під час російсько-української війни і необхідністю фіксації доказів учинення воєнних злочинів. Отримання інформації з відкритих джерел або розвідка відкритих джерел інформації в мережі Інтернет (Open-Source Intelligence – OSINT) передбачає пошук, аналіз та відбір з публічних загальнодоступних джерел певної інформації [8]. Технології та методики OSINT дозволяють отримати якнайбільше потрібної інформації у короткий термін та витрачаючи щонайменше ресурсів [9].

У сучасних джерелах справедливо підкреслюється, що дотримання засади верховенства права передбачає розслідування кримінальних правопорушень і судовий розгляд справ згідно з кращим міжнародним та європейським досвідом [10, с. 79]. Європейські підходи простежуються у пропонуванні переліку (системи) стандартів доказування, які мають застосовуватися під час кримінального провадження («баланс ймовірностей», «перевага доказів», «наявність чітких та перевірених доказів», «поза розумним сумнівом») [11, с.132-139].

Останнім часом у спеціальних джерелах звертається увага на необхідність впровадження й стандартів розслідування (особливо, що стосується розслідування воєнних злочинів), вироблення певних правил для упорядкування діяльності слідчих (прокурорів). Зокрема, на сьогодні запропоновано «Базові стандарти розслідування для документування міжнародних злочинів в Україні» [12]; «Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина» [13]; «Стандарти

розслідування воєнних злочинів. Незаконне позбавлення волі та катування» [14]; «Основні стандарти розслідування для співробітників служб оперативного реагування при розслідуванні міжнародних злочинів» [15], тощо).

Отримання цифрових доказів має здійснюватися з урахуванням «Керівних принципів щодо електронних доказів», які були прийняті Радою Європи та Державного стандарту України ISO/IEC 27037:2017 «Інформаційні технології. Методи захисту. Настанови для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів» [6, с. 32, 76-123; 16]. Мінімальні стандарти фіксації цифрових доказів (цифрової інформації) встановлює також «Протокол Берклі» (The Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations) [17], який містить положення щодо ефективного використання цифрової інформації: пошуку, збирання, зберігання, перевірки та аналізу даних з відкритих джерел.

Список використаних джерел:

1. Попелюшко В. О. Предмет захисту та його доказування в кримінальній справі: монографія. Київ: Прецедент, 2005. 232 с.
2. Докази та доказування у кримінальному провадженні: навч. посібник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 272 с.
3. Електронні докази у кримінальному провадженні: поняття, збирання, використання в доказуванні: монографія / І. В. Гора, В. А. Колесник, В. В. Малюк та ін.; за заг. ред. В. А. Колесника. Київ: 7БЦ, 2024. 484 с.
4. Цехан Д. М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2013. № 5. С. 256-260.
5. Метелев О. П. Цифрові докази у кримінальному процесі: видова характеристика. *Вісник кримінального судочинства*. 2023. № 1-2. С. 42-53.
6. Вступ до цифрової криміналістики: навч. посіб. / [В. Ю. Шепітько, М. В. Шепітько, К. В. Латиш, М. В. Капустіна, Є. Є. Демидова]; за заг. ред. В. Ю. Шепітька; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2025. 124 с.

7. Торбас О. О. OSINT при розслідуванні кримінальних правопорушень: підручник. Одеса: Вид-во «Юридика», 2024. 180 с.

8. Кожушко О. О. Розвідка відкритих джерел інформації (OSINT) у розвідувальній практиці США. URL: <https://jrnل.nau.edu/index.php/IMV/article/download/3264/3217>

9. Уфимцева О. С. Використання OSINT в умовах збройної агресії РФ проти України. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/19841/Уфимцева%20Олена%20Сергіївнаюpdf?sequence=1&isAllowed=y>

10. Черноус Ю. Вплив міжнародних договорів і практики Європейського суду з прав людини на розвиток криміналістики в Україні. *Право України*. 2021. № 8. С. 77-90.

11. Крет Г. Р. Система стандартів доказування у кримінальному процесі України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 19. С. 132-139.

12. Basic Investigative Standards for Documenting International Crimes in Ukraine. URL: <https://globalrightscompliance.com/standards-for-documenting-international-crimes-in-ukraine/>

13. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина: метод. рекомендації. затв. 28 квітня 2023 р. Київ, 2023. 112 с.

14. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Незаконне позбавлення волі та катування: метод. рекомендації. Затв. 28 квітня 2023 р. Київ, 2023. 102 с. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_katuvannya.pdf

15. Основні стандарти розслідування для співробітників служб оперативного реагування при розслідуванні міжнародних злочинів. URL: www.globalrightscompliance.co.uk; https://mart-ngo.org.ua/wp-content/uploads/2019/04/2016-09-15-10_08_06-1.pdf

16. ДСТУ ISO/IEC 27037:2017 (ISO/IEC 27037:2012, IDT). Інформаційні технології. Методи захисту. Настанови для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів. Чинний від 01.01.2019 р. Київ : УкрНДНЦ, 2018. 31 с.

17. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. A Practical Guide on the Effective Use of Digital Open Source Information in Investigating Violations of International Criminal, Human Rights and Humanitarian Law. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/ОНCHR_BerkeleyProtocol.pdf

Лук'янчиков Євген Дмитрович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри інформаційного,
господарського та адміністративного права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Лук'янчиков Борис Євгенович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційного,
господарського та адміністративного
права Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІ ЗАХОДИ ІНСТРУМЕНТАРІЙ РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ

Розкриття кримінальних правопорушень (виявлення, досудове та судове провадження) є видом державно-правової діяльності, що спрямована на протидію правопорушенням, формування судових доказів та створення сприятливих умов для успішного судового розгляду і виконання завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України). Найкращих результатів такої діяльності та підвищення її ефективності, зазначає М. А. Погорецький, можливо досягти у разі оптимального взаємозв'язку кримінально-процесуальної діяльності слідчого з розшуковою діяльністю уповноважених на це осіб [1, с. 191].

В теорії кримінального процесу та криміналістики поняття «розкриття правопорушення» використовується у декількох розуміннях. Ним можуть позначатися: завдання певних державних органів (оперативних підрозділів, органів досудового розслідування, прокуратури, суду), сам процес діяльності

таких органів (оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної) та результат такої діяльності. Саме поєднання можливостей двох видів діяльності: оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної може забезпечити виконання завдань кримінального провадження.

Сьогодні значна частина найбільше небезпечних кримінальних правопорушень має професійний, організований характер. Використання корумпованих зв'язків дозволяє злочинцям певний час приховувати протиправний характер вчинюваних правопорушень, а у ряді випадків справляти враження корисної діяльності. Якщо початковим етапом розкриття злочинів вважати виявлення їх ознак, то це завдання покладається на оперативні підрозділи. Відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України (стаття 1 Закону) 2]. За результатами такої діяльності може сформуватися дві ситуації. Перша, коли оперативний підрозділ зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, до органу досудового розслідування для початку розслідування. Друга ситуація виникає у випадку, коли ознаки кримінального правопорушення виявлені під час проведення оперативно-розшукових заходів, що тривають і припинення яких може негативно вплинути на результати кримінального провадження. Підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, повідомляє відповідний орган досудового розслідування та прокурора про виявлення ознак кримінального правопорушення, закінчує проведення оперативно-розшукового заходу, після чого направляє зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, до відповідного органу досудового розслідування.

Повідомлення слідчого і прокурора про виявлені ознаки правопорушення обумовлюється необхідністю організації взаємодії між ними і оперативним підрозділом. Слідчий, враховуючи перспективу розслідування може визначити напрями, за якими слід спрямувати оперативно-розшукові заходи для виявлення слідів правопорушення та створення сприятливих умов для проведення слідчих дій після внесення відомостей про правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (Далі – ЄРДР).

Подальша робота з встановлення обставин правопорушення та осіб, причетних до його вчинення покладається на органи досудового розслідування, а результативною вона може бути у разі правильно налагодженої взаємодії між цими органами.

З аналізу положень ст. 7 Закону України «Про ОРД» можна дійти висновку, що після передачі зібраних матеріалів слідчому оперативні підрозділи не можуть самостійно проводити оперативно-розшукові заходи, для з'ясування будь-яких обставин у цьому кримінальному провадженні. Саме тому викликає сумніви твердження П. В. Цимбала про те, що оперативно-розшукові заходи можуть проводитися як у рамках кримінального провадження, так і з метою запобігання, виявлення та припинення злочинів[3, с. 69].

З прийняттям чинного КПК України суттєво змінено можливості використання оперативно-розшукових заходів для вирішення завдань, що виникають в процесі розслідування. Так, за КПК 1960 року орган дізнання наділявся правом продовжувати виконувати оперативно-розшукові дії у справі про тяжкий злочин, що передана слідчому, якщо не встановлена особа, яка його вчинила і повідомляти слідчого про їх наслідки (ч. 3 ст. 104 КПК).

Слід звернути увагу, що відповідно до чинного КПК України повноваження оперативного підрозділу у кримінальному провадженні зазнали суттєвих змін. За дорученням слідчого вони можуть здійснювати слідчі (розшукові) та негласні слідчі

(розшукові) дії (ч. 1 ст. 41 КПК), а також здійснювати розшук підозрюваного (ч. 3 ст. 281 КПК). Про здійснення оперативним підрозділом будь-яких оперативно-розшукових заходів у конкретному кримінальному провадженні навіть не згадується, що є абсолютно закономірним. Чинний КПК доповнений новим інструментарієм пізнавальної діяльності в процесі розслідування, яким є інститут негласних слідчих (розшукових) дій. За своїми пізнавальними можливостями, застосованими прийомами та методами отримання інформації про обставини правопорушення і особу, яка його вчинила негласні слідчі дії та оперативно-розшукові заходи мають багато спільного, що є абсолютно справедливим і не може викликати сумнівів. Проте процес нормативного регулювання цього інструментарію пізнавальної діяльності відрізняється. Порядок застосування НСРД регулюється нормами КПК України, а їх результати є доказами у кримінальному провадженні. Законодавець визначає підстави для їх проведення, умови, за яких вони можуть проводитися: якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб, а певна їх частина виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів (ч. 1, 2 ст. 246 КПК).

У той же час порядок отримання дозволу на проведення оперативно-розшукових заходів є аналогічним до порядку отримання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, у чому спостерігається збіг правової підстави їх проведення (ухвала слідчого судді). Так, проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки здійснюється згідно з положеннями ст. 271 КПК України; виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації здійснюється згідно з положеннями ст. 272 КПК України; спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця здійснюється згідно з положеннями статей 269, 270 КПК України тощо (ст. 8 Закону України «Про ОРД»).

На завершення слід зазначити, що негласні слідчі (розшукові) дії і оперативно-розшукові заходи є дієвим інструментарієм діяльності з виявлення ознак кримінальних правопорушень та збирання криміналістичної інформації для формування судових доказів та створення сприятливих умов для забезпечення судового розгляду. Застосування оперативно-розшукових заходів у конкретному провадженні не врегульовується ні нормами чинного КПК, ні нормами Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», оскільки завдання, що стоять перед слідчим з успіхом можуть бути вирішені проведенням негласних слідчих (розшукових) дій.

Список використаних джерел:

1. Погорецький М. А. Взаємозв'язок оперативно-розшукової діяльності і кримінального процесу за новим кримінальним процесуальним кодексом України. Наукова, просвітницька, громадська та політична спадщина академіка І. Малиновського і сьогодення: Матеріали 1 -го Міжнародного науково-практичного семінару; [м. Острог, 16 березня 2012 року]. Острог: Вид-во Нац.ун-ту «Острозька академія», 2012. С. 191-195.

2. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення 9.03.2025 р.)

3. Цимбал П. В., Теслицький А. А. Особливості розмежування негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів. Європейський правничий часопис : науковий журнал. Київ : Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», 2024. Випуск 3. С. 69-77. DOI 36919/3041-1149(Print).3.2024.69-77.

*Гавриленко Олександр Анатолійович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного і європейського права
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

ЗАРОДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ЕКСТРАДИЦІЇ В СТАРОДАВНІЙ ГРЕЦІЇ

Інститут видачі злочинців є одним із найдавніших механізмів міжнародного права, який продовжує відігравати важливу роль у сучасній дипломатії та міжнародних відносинах. Його витоки можна простежити ще у глибокій давнині, зокрема в античній Греції, де питання притулку та видачі переслідуваних осіб мали як правове, так і політичне значення.

Як відомо, давньогрецькі поліси не утворювали єдиної держави, а існували як самостійні міста-держави, що нерідко вступали в конфлікти між собою. Відсутність централізованої влади ускладнювала формування загальних норм міжнародного права, включаючи процедури видачі злочинців. Єдиний грецький етнос, спільна мова та пантеон богів сприяли налагодженню дипломатичних зв'язків між полісами. Однак ці фактори не призвели до створення єдиної системи екстрадиції. Ключову роль у визначенні правового статусу людини відігравало громадянство: тільки громадяни, на відміну від варварів та іноземців, мали повноцінний правовий захист.

Ще одним важливим чинником, що впливав на питання видачі, була боротьба між демократіями та аристократіями. Часто політичні вигнанці знаходили притулок у ворожих до їхньої батьківщини містах, що робило видачу не лише юридичним, а й політичним питанням. Окрім того, релігія відігравала значну роль у регулюванні питань притулку, оскільки деякі храми надавали захист особам, які шукали порятунку від

переслідування. Таким чином, політична незалежність полісів, особливості правового статусу громадян і значення релігії створювали передумови для того, що інститут видачі злочинців у Давній Греції залишався вибіркоким та нерозвиненим у порівнянні з пізнішими правовими системами.

Попри відсутність єдиної правової системи екстрадиції в Давній Греції існувала практика видачі злочинців, що базувалася на політичних угодах, військових союзах та прагматичних міркуваннях окремих полісів. Хоча загальне правило передбачало надання притулку вигнанцям, траплялися випадки, коли злочинців усе ж видавали.

Питання екстрадиції іноді врегульовувалося міждержавними договорами, які передбачали зобов'язання полісів на взаємній основі видавати осіб, визнаних злочинцями. Прикладом такої угоди є афінський договір з Македонією, за яким Афіни зобов'язувалися видавати злочинців македонському царю Філіппу. Подібні ситуації відбувалися і в інших полісах, наприклад, у 370-х роках до н.е. у конфлікті між Ахейцями та Спартою, коли Ахейці вимагали видачі громадян, що напали на їхнє поселення, а також у VI столітті до н.е., коли спартанці вимагали від Мессенії видати вбивцю, що призвело до війни. Такі випадки демонструють, що видача могла бути важливим дипломатичним інструментом та засобом підтримки політичних союзів.

Грецькі поліси постійно балансували між правом екстрадиції та правом притулку [1, с. 126]. З одного боку, вони могли укладати угоди про видачу злочинців, з іншого – надавати їм захист, якщо це було вигідно з політичної чи економічної точки зору. Афінська республіка, наприклад, часто надавала притулок вигнанцям, використовуючи їх як дипломатичний ресурс, особливо в класичний період у V-IV ст. до н.е. Релігія також відігравала значну роль у регулюванні цих питань: храми могли слугувати місцем притулку, де переслідувані особи отримували тимчасовий захист, хоча в окремих випадках судові органи все ж ухвалювали рішення про їхню видачу.

На практику екстрадиції також суттєво впливала релігійна концепція гостьової недоторканності (асилії) [2, с. 87]. У Давній Греції гостинність і захист тих, хто шукав притулку, вважалися священними обов'язками, які не можна було порушувати. Оскільки в грецькій релігії існувала віра, що боги захищають тих, хто перебуває під їхнім покровительством, порушення цього закону могло бути розцінене як злочин, що викликає гнів богів. Тому видача особи, що звернулася до храму за захистом, могла сприйматися не лише як юридичне порушення, а й як релігійний гріх. Так, афіняни, прагнучи зберегти свою релігійну чистоту та підтримувати моральний авторитет, не здійснювали видачі тих, хто шукає притулку в храмах.

В Давній Греції інститут видачі злочинців був тісно пов'язаний із політичними альянсами та дипломатичними угодами між окремими полісами. Оскільки Греція в період класичного періоду була розділена на безліч міст-держав, кожне з яких мало свою політичну та правову систему, видача злочинців часто була результатом специфічних міждержавних угод. Ці угоди зазвичай були частиною ширших дипломатичних або військових стратегій, і в багатьох випадках виконання таких зобов'язань могло бути умовою для підтримки чи зміцнення альянсів. Дипломатичні угоди між полісами часом містили положення щодо видачі злочинців. Одним з найбільш відомих прикладів є згадана Діодором Сіцилійським угода між Афінами та македонським царем Філіпом, згідно з якою Афіни зобов'язувалися видавати Македонії осіб, що скоїли злочини на території Македонії або тікали від правосуддя. Подібні угоди були необхідні для забезпечення стабільності та безпеки між сусідніми державами, адже полісам було важливо підтримувати добросусідські відносини та уникати дипломатичних конфліктів, що могли виникнути через укриття злочинців.

Певними умовами, які стосувалися видачі злочинців, інколи супроводжувалися договори про військові союзи. Так, один з міжполісних союзних договорів VI ст. до н.е. включав умови,

за якими сторони обіцяли надавати допомогу одна одній у боротьбі з зовнішніми ворогами, а також зобов'язувалися видавати злочинців, які переховувалися на території іншого полісу.

Зворотний бік угод щодо видачі злочинців полягав у тому, що відмова виконувати такі зобов'язання могла стати приводом для дипломатичних криз і навіть військових конфліктів. Наприклад, у разі відмови в видачі злочинців, одна зі сторін могла інтерпретувати це як порушення договору та вважати таку відмову актом агресії. Зважаючи на велику кількість політичних і військових союзів, укладених між полісами, кожна країна мала особливу стратегію щодо видачі злочинців, в залежності від того, як важливо було для неї підтримувати гарні стосунки з певним партнером.

Інститут видачі злочинців в Давній Греції, хоча й не був повністю розвиненим у сучасному розумінні, проте мав значний вплив на формування основ міжнародних правових норм і практик, які лягли в основу подальшого розвитку міжнародного права в античності. Розгляд окремих прикладів видачі злочинців, зокрема у відносинах між грецькими полісами, показує, що хоча конкретні механізми видачі не були систематизовані, принципи, закладені в цих відносинах, стали основою для майбутніх міжнародних правових практик. Так, принцип взаємності, закріплений у міждержавних договорах, згодом став важливим для розвитку інституту екстрадиції в Римській імперії, а з часом і в сучасному міжнародному праві.

Отже, інститут видачі злочинців у Давній Греції залишався ситуативним явищем, що залежало від політичних та релігійних обставин. Договори про екстрадицію укладалися вибірково, а їх виконання часто визначалося співвідношенням сил між полісами. Відмова у видачі могла призводити до дипломатичних конфліктів або навіть військових дій, що свідчить про значну роль цього питання у міжнародних відносинах регіону. Хоча Давня Греція не виробила універсальної системи видачі злочинців, її практика відіграла важливу роль у формуванні основ міжнародного правового порядку на регіональному

рівні, особливо в контексті міжполісних відносин та дипломатії, що в подальшому стало підґрунтям для розвитку сучасного міжнародного права.

Список використаних джерел:

1. Bederman D. *International Law in Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 322 p.
2. Гавриленко О.А., Сироїд Т. Л. *Історія міжнародного права: стародавня доба*. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. 232 с.

Басиста Ірина Володимирівна,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри права та публічного управління
ЗВО «Університет Короля Данила»,
членкиня Науково-консультативної ради при Верховному Суді

Скречко Марта-Марія Андріївна,
аспірантка кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1 Львівського державного університету
внутрішніх справ

РЕАЛІЗАЦІЯ ТРЕТЬОЮ ОСОБОЮ ФУНКЦІЇ ЗАХИСТУ ТА СКАСУВАННЯ АРЕШТУ МАЙНА

Розпочинаючи цей короткий дискурс, у першу чергу, хочемо висловити глибоку нашу шану непересічній постаті Василя Олександровича. Вічна пам'ять та Царство Небесне. Ідеї та наукові підходи Василя Олександровича продовжують жити, їх розвивають, на них опираються. Наукові надбання Василя Олександровича є гідним та надійним фундаментом для подальших наукових дискурсів. Особливий, притаманний лише Василю Олександровичу спосіб наукового викладу, шарм наукової полеміки ще не одне десятиліття будуть привертати увагу, як молодих дослідників, так і загалом науковців. І мова не лише про функцію захисту чи доказове право, йдеться про значну частину кримінальної процесуальної доктрини, яку зумів збагатити власним непересічним авторським науковим «почерком» шанований нами Василь Олександрович.

Наукові досягнення Василя Олександровича в царині дослідження функції захисту, як категорії кримінального процесуального права, дали безумовний поштовх для продовження дослідження цієї тематики іншими науковцями, зокрема і нами. При цьому, закладені Василем Олександровичем

концептуальні підходи до розуміння захисту не втратили актуальності і сьогодні. Автором вірно констатовано, що захист у кримінальному судочинстві слід розглядати у двох значеннях: 1) у широкому, що включає самозахист особи від кримінального переслідування (обвинувачення), та захист за допомогою іншої особи, захисника; 2) у вузькому, що означає діяльність власне захисника, спрямовану на захист обвинуваченого від здійснюваного проти нього кримінального переслідування (обвинувачення) [1, с.51].

КПК окремо не розкриває поняття захисту, проте частина 1 статті 45 визначає перелік суб'єктів, захист яких здійснює захисник. Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, у вище згаданій статті не зазначена. Проте, детальний аналіз прав цього суб'єкта свідчить, що і третя особа та її представник також є суб'єктами здійснення функції захисту. Відповідно до ч.3 ст.64-2 КПК України третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, має права та обов'язки, передбачені цим Кодексом для підозрюваного, обвинуваченого, в частині, що стосуються арешту майна [2].

Серед науковців неодноразово висловлювалась позиція, що третю особу доцільно віднести до сторони захисту, адже вона має свій майновий інтерес у кримінальному провадженні, а тому не може належати до категорії «інші учасники кримінального провадження» [3, с.115]; така особа є суб'єктом кримінальної процесуальної функції захисту [4, с.44].

Станом на цей час на законодавчому рівні не врегульоване питання скасування арешту на майно у кримінальному провадженні, у якому закінчився визначений ст.49 Кримінального кодексу України строк давності притягнення до кримінальної відповідальності (надалі – строк давності). Так, у статті 174 КПК України законодавець не передбачив окремо такої підстави для скасування арешту.

Водночас, процесуальним наслідком не встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення у разі закінчення строків давності (крім випадків вчинення особливо

тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі) є закриття судом кримінального провадження за клопотанням прокурора на підставі п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК України та вирішення питання про скасування арешту майна на підставі ч.4 ст.174 КПК України. Втім, якщо прокурор самостійно не звертається із таким клопотанням, то власник арештованого майна, не будучи суб'єктом такого звернення, може лише просити слідчого суддю скасувати арешт на підставі ч.1 ст.174 КПК України.

В той же час, враховуючи загальні засади кримінального провадження, викладене у ч.1 ст.174 КПК України формулювання «в подальшому застосуванні цього заходу відпала потреба» покладає обов'язок на слідчого суддю під час досудового розслідування в кожному конкретному випадку надавати оцінку доводам, викладеним у клопотанні, саме в розрізі того, чи конкретна обставина свідчить, що в подальшому застосуванні цього заходу забезпечення кримінального провадження немає потреби.

На наше переконання, закінчення строків давності у кримінальному провадженні, в якому жодній особі не повідомлено про підозру, є тією обставиною, яка впливає на подальшу дієвість кримінального провадження та можливість виконання його завдань.

А відтак, вважаємо, що закінчення строків давності може свідчити про те, що в подальшому застосуванні арешту як заходу забезпечення кримінального провадження відпала потреба, за наявності таких умов:

а) з матеріалів кримінального провадження можна встановити час вчинення кримінального правопорушення (принаймні орієнтовний, як-то «не пізніше липня 2018 року»), що є початком відліку строку давності;

б) досудове розслідування не здійснюється щодо особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину,

за який згідно із законом може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі;

в) жодній особі на час закінчення строків давності не повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (адже підозрюваний матиме право заперечувати проти свого звільнення від кримінальної відповідальності, тоді як майно, на яке накладено арешт з метою збереження як речового доказу, може мати значення для доведення невинуватості підозрюваного, у тому числі шляхом проведення експертиз);

г) на час розгляду слідчим суддею клопотання про скасування арешту слідчі дії з арештованим майно не проводяться та/або вже завершені (скажімо, щодо транспортного засобу проведено експертизи чи слідчий експеримент).

Заявності перелічених вище умов подальше застосування арешту не буде виправдовувати втручання в права і свободи третьої особи і не забезпечить «справедливого балансу» між засобами та метою, яку прагне досягти орган досудового розслідування.

Не можемо констатувати наявність великої кількості судових рішень із цього питання. Між тим, проаналізовані ухвали слідчих суддів дозволяють зауважити, що в переважній більшості випадків доводи захисту щодо необхідності скасувати арешт внаслідок закінчення строків давності залишаються «не почутими» та без надання їм правової оцінки [5;6;7;8].

Втім, в поодиноких випадках ця підстава все ж враховується. Як приклад, наведемо ухвалу слідчого судді Яремчанського міського суду Івано-Франківської області від 25.10.2023 у справі №354/1197/23, якою скасовано арешт на земельну ділянку, накладений у 2007 році в межах кримінальної справи за ознаками злочину, передбаченого ч.4 ст.190 КК України [9]. У вказаній справі (відомості про яку після 2012 року не були внесені в ЄРДР) слідчий у 2007 році постановою наклав арешт на земельну ділянку, а у 2009 – зупинив досудове слідство у зв'язку із не встановленням особи, що вчинила злочин. Слідчий

суддя, скасовуючи арешт, виходив із того, що: а) земельна ділянка перебувала під арештом впродовж 16 років у кримінальній справі, досудове слідство в якій з 2009 року зупинене та на час розгляду клопотання не відновлене; б) жодній особі не було повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення; в) закінчились визначені ст.49 КК України строки давності. А відтак, дійшов вірного, на нашу думку, висновку про відсутність будь-яких законних та обґрунтованих підстав для подальшого утримання належного заявнику майна під арештом, що було невиправданим втручанням у право на мирне володіння майном.

Таким чином, за умови одночасного існування наведених нами умов, закінчення строку давності притягнення до кримінальної відповідальності у разі не встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, може свідчити про те, що в подальшому застосуванні арешту відпала потреба, що є підставою для його скасування згідно ч.1 ст.174 КПК України.

Список використаних джерел:

1. Попелюшко В.О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Острог, 2009. 502 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI у редакції від 26.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20241226#Text>.

3. Назаров В. В., Смалюк Т. В. Особливості нормативного регулювання процесуального статусу третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v1_2021/26.pdf.

4. Гловюк І. В. Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, як учасник кримінального провадження: проблемні питання. URI: <http://hdl.handle.net/11300/6554>.

5. Ухвала слідчого судді Тростянецького районного суду Вінницької області від 20.01.2025 у справі №147/1262/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124520579>.

6. Ухвала слідчого судді Харківського районного суду Харківської області від 24.10.2024 у справі №635/1142/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122571068>.

7. Ухвала слідчого судді Броварського міськрайонного суду Київської області від 24.11.2023 у справі №361/4287/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115231939>.

8. Ухвала слідчого судді Заводського районного суду міста Миколаєва від 26.10.2023 у справі №487/7309/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114468597>.

9. Ухвала слідчого судді Яремчанського міського суду Івано-Франківської області від 25.10.2023 у справі №354/1197/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114781531>.

*Туманянц Ануш Робертівна,
кандидатка юридичних наук, професорка,
доцентка кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ОЦІНКИ РИЗИКІВ ПРИ ВИРІШЕННІ ПИТАННЯ ПРО ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ: МАЙБУТНЄ, ЯКЕ НА НАС ЧЕКАЄ?

Штучний інтелект (далі – ШІ) швидко розвивається і трансформує різні сфери життя від медицини, економіки до юриспруденції. Він відкриває нові можливості, але також створює унікальні виклики для людства. ШІ здатний обробляти інформацію, що робить його корисним у багатьох галузях, зокрема, такі системи можуть аналізувати великі обсяги даних, прогнозувати поведінку підозрюваних, обвинувачених та допомагати слідчим суддям, суддям постановляти більш обґрунтовані рішення.

Використання ШІ для оцінки ризиків при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу є перспективним напрямом у сфері кримінального судочинства. Давайте розглянемо основні аспекти цього застосування.

Штучний інтелект використовує машинне навчання для аналізу: інформацію про підозрюваного (вік, кримінальне минуле, соціальні зв'язки); характер кримінального правопорушення (насильницький чи ненасильницький, тяжкість); ризики рецидиву (наявність попередніх судимостей); вірогідність ухилення від досудового розслідування та суду (соціальний статус, стабільність місця проживання, зв'язки за кордоном).

У багатьох країнах ШІ застосовується для попередження злочинності та оптимізації поліцейських ресурсів. Системи прогнозування злочинності допомагають правоохоронним органам передбачати місця та час можливих злочинів. У Китаї розроблений ШІ-«прокурор», який може висунути звинувачення з високою точністю, що свідчить про потенціал ШІ у сфері кримінального судочинства [1, с. 556].

Прикладами систем, що застосовуються у світі з метою прогнозування ризиків рецидиву злочинів є системи типу COMPAS та HART. Наприклад, COMPAS (Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions) – це система оцінки ризиків, розроблена компанією Northpointe (нині відома як Equivant), яка використовується в США для прогнозування вірогідності рецидиву серед обвинувачених. Вона аналізує різні фактори, такі як вік, кримінальна історія та соціальні зв'язки, щоб надати суддям інформацію для прийняття рішень щодо умовно-дострокового звільнення або обрання запобіжних заходів. Однак COMPAS зазнала критики через непрозорість алгоритмів та можливу упередженість, оскільки компанія вважає свою систему комерційною таємницею і відмовляється розкривати принципи її роботи [2].

Система HART (Harm Assessment Risk Tool) – це алгоритм, розроблений поліцією графства Дарем у Великій Британії для прогнозування ризику повторного вчинення злочину. Він класифікує осіб за трьома категоріями ризику: високий, середній та низький, базуючись на історичних даних та різних характеристиках правопорушників. HART використовується для прийняття рішень щодо направлення осіб до реабілітаційних програм або застосування інших заходів. Система HART продемонструвала високу ефективність у прогнозуванні ризиків рецидиву, особливо для осіб з низьким ризиком (98%) та середнім ризиком (88%) [3, с. 50-51].

Варто зазначити, що впровадження таких систем викликає дискусії щодо етичності, прозорості та можливих упереджень. Критики наголошують на необхідності забезпечення

відкритості алгоритмів та регулярного аудиту для запобігання дискримінації та порушенням прав людини.

Україна вже впроваджує цифрові інструменти в судовій системі, зокрема: Єдиний державний реєстр судових рішень (ЄДРСР), система «Електронний суд», Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС), програми для проведення конференцій «EasyCon» тощо. Крім того, в Україні розпочато використання програмного забезпечення з елементами ШІ для аналізу злочинців та прогнозування ризиків повторного порушення закону. Йдеться про програму «Кассандра», яка допомагає суддям встановити справедливу міру покарання [4]. Ці інструменти можуть стати основою для впровадження ШІ-систем оцінки ризиків при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу.

Як може працювати процес оцінки ризиків: а) ШІ аналізує попередні судові рішення та виявляє закономірності; б) алгоритм визначає вірогідність того, що підозрюваний ухилиться від органів досудового розслідування, суду, впливатиме на свідків чи вчинить повторне кримінальне правопорушення та ін.; в) система надає висновок щодо вірогідності ризику, але рішення постановляє слідчий суддя/суддя.

Підсумовуючи, зазначимо, що впровадження ШІ для оцінки ризиків при обранні запобіжного заходу в Україні має великий потенціал для підвищення ефективності реалізації завдань кримінального провадження, але також вимагає ретельного підходу до етичних питань та забезпечення безпеки даних. Крім того, до юридичних проблем належить відсутність законодавчого регулювання ШІ в кримінальному процесі, що зумовлює необхідність внесення змін до КПК України щодо використання алгоритмічних прогнозів у судовій системі. На заваді і технічні обмеження: відсутність достатнього масиву даних для навчання алгоритмів; необхідність контролю за якістю роботи ШІ, що дозволить уникнути упередженості (наприклад, дискримінації певних соціальних груп).

Не менш важливим є питання: хто нестиме відповідальність за помилку ШІ: слідчий суддя/суддя, розробники алгоритму чи держава?

Головне завдання – знайти баланс між ефективністю технологій та захистом прав людини.

Список використаних джерел:

1. Демура М., Клепка Д. Перспективи застосування штучного інтелекту у галузі кримінального судочинства. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 5. С. 554-558. URL: http://lsej.org.ua/5_2022/133.pdf

2. Ларсон Д., Матту С., Кіршнер Л., Енгвін Д. Як ми аналізували алгоритм рецидивів COMPAS. URL: https://www.propublica.org/article/how-we-analyzed-the-compas-recidivism-algorithm?utm_source=chatgpt.com

3. Плахотнік О.В. Практичне застосування штучного інтелекту у кримінальному провадженні. Вісник кримінального судочинства. 2019. № 4 С. 45-57. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/4_2019_PLAKHOTNIK.pdf

4. Войнов М. Штучний інтелект та юридична сфера: чи зможуть технології замінити суддів? URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/shtuchnyy-intelekt-ta-iurydychna-sfera-chy-zmozhut-tekhnologii-zaminyty-suddiv/>

Боржецька Наталія Леонідівна,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін

ім. Василя Попелюшка ННІ права ім. І. Малиновського

Національного університету «Острозька академія»

ДИСКРЕЦІЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Питання дискреції в контексті різних галузей права було предметом досліджень багатьох науковців і практиків, навіть перерахувати яких у форматі тез доповіді неможливо.

Звичайно, що при цьому питання дискреції не могло залишитися і поза увагою дослідників у сфері кримінального процесу, де проблематика визначення меж законності відчувається особливо гостро. В. О. Попелюшко свого часу досліджував, зокрема, питання про те, як дискреційні види звільнення від кримінальної відповідальності, покарання чи його відбукання, що можуть бути застосовані судом до певної особи, та імперативні види звільнення від кримінальної відповідальності визначають специфіку роботи захисника цієї особи [1, с. 352-354].

З огляду на те, що на сьогоднішній день в науці значна увага дослідників була приділена формулюванню доктринального визначення поняття «дискреції», тут, попри наявність розбіжностей в цих визначеннях, з огляду на обмеження в обсязі тез, не вбачається потреби зупинятись на їх аналізі.

Більше того, визначення поняття, щоправда саме «судової дискреції», надається і в судовій практиці – у правових висновках Верховного Суду. Зокрема, у постанові колегії суддів Другої судової палати ККС Верховного Суду від 08 лютого 2018 року у справі № 730/965/16/к, провадження №51-226 км 18 вказано наступне: «Поняття судової дискреції (судового

розсуду) у кримінальному судочинстві охоплює повноваження суду (права та обов'язки), надані йому державою, обирати між альтернативами, кожна з яких є законною, інтелектуально-вольову владну діяльність суду з вирішення у визначених законом випадках спірних правових питань, виходячи із цілей та принципів права, загальних засад судочинства, конкретних обставин справи, даних про особу винного, справедливості й достатності обраного покарання тощо.

Дискреційні повноваження суду визнаються і Європейським судом з прав людини (зокрема справа «Довженко проти України»), який у своїх рішеннях зазначає лише про необхідність визначення законності, обсягу, способів і меж застосування свободи оцінювання представниками судових органів, виходячи із відповідності таких повноважень суду принципу верховенства права. Це забезпечується, зокрема, відповідним обґрунтуванням обраного рішення в процесуальному документі суду тощо.» [2]. З часу прийняття цієї постанови ідентичні й подібні тлумачення поняття судової дискреції зустрічаються також в десятках інших постанов Верховного Суду в контексті питання судового розсуду щодо призначення покарання, звільнення від відбування покарання.

За дорученням голови КАС у складі ВС М. І. Смоковича науковим консультантом відділу забезпечення діяльності голови та заступника голови суду секретаріату КАС у складі ВС В. Г. Перепелюком ще у 2018 році був підготовлений «Науковий висновок щодо меж дискреційного повноваження суб'єкта владних повноважень та судового контролю за його реалізацією» [3; 4] (далі – Науковий висновок). І хоча він був розроблений в контексті адміністративного судочинства, вбачається доречним процитувати тут окремі його положення, які можуть бути корисними для застосування і в кримінальному процесі: «...дискреційне повноваження може полягати у виборі діяти, чи без діяти, а якщо діяти, то у виборі варіанту рішення чи дії серед варіантів, що прямо або опосередковано закріплені у законі. Важливою ознакою такого вибору є те, що

він здійснюється без необхідності узгодження варіанту вибору із будь-ким; дискреційне повноваження надається у спосіб його закріплення в оціночному понятті, відносно-визначеній нормі, альтернативній нормі, нормі із невизначеною гіпотезою. Для позначення дискреційного повноваження законодавець використовує, зокрема, терміни «може», «має право», «за власної ініціативи», ... «на свій розсуд». Однак наявність такого терміну у законі не свідчить автоматично про наявність у суб'єкта владних повноважень дискреційного повноваження; подібний термін є приводом для докладного аналізу закону на предмет того, що відповідне повноваження є дійсно дискреційним; ... » [4].

У зв'язку з цим вбачається доречним звернути увагу на наступне.

1. В деяких випадках законодавець непослідовний щодо того, чи певні повноваження суду сформульовані як імперативні чи дискреційні. Зокрема, ч. 1 ст. 139 КПК України містить імперативний припис про накладення грошового стягнення у разі неприбуття на виклик без поважних причин або неповідомлення про причини свого неприбуття таких учасників, як «підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, цивільний відповідач, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження» [5]. Тоді як, наприклад, у ч. 1 ст. 323, ч. 1 ст. 325, ч. 2 ст. 326, ч. 1 ст. 327 КПК України серед наслідків неприбуття у судові засідання відповідно обвинуваченого, потерпілого, цивільного відповідача, свідка передбачається право суду постановити ухвалу про накладення на цих осіб грошового стягнення [5]. Про цю неузгодженість зазначається також в інших джерелах [6, с. 108]. В. В. Вапнярчук наводить приклади деяких із згаданих норм в контексті питання про «нормативні приписи, що є підставами для застосування судового розсуду» [7, с. 8-10]. Так, до «ситуативної (дискреційної) норми, ... з можливою альтернативною диспозицією» [7, с. 9] він, серед інших, відносить ч. 1 ст. 325, ч. 2 ст. 326 КПК України [7, с. 9], а ч. 3 ст. 146 та ч. 1 ст. 139

КПК України – до «імперативної норми з відносно визначеною санкцією» [7, с. 9-10]. Про накладення грошового стягнення як про право слідчого судді, суду в цих випадках говорить, наприклад, А. М. Мартинців [8, с. 150-151].

2. В доктрині кримінального процесу небезпідставно наголошується на значенні практики (зокрема, судової практики) в обмеженні дискреції [наприклад, 7, с. 2; 9, с. 40, 41, 276, 277, 10, с. 257; 11, с. 270; 12, с. 161-162]. У вже згаданому Науковому висновку також зазначалось, що «... при реалізації дискреційного повноваження суб'єкт владних повноважень зобов'язаний поважати основоположні права особи, дотримуватися: конституційних принципів; ... принципів здійснення дискреційних повноважень; змісту публічного інтересу; положень власної компетенції; ... судової практики; процедурних вимог» [4]. Так у ч. 1 ст. 330 КПК України зазначено, що «... При повторному порушенні обвинуваченим порядку судового засідання він може бути видалений за ухвалою суду з зали засідання тимчасово або на весь час судового розгляду. ...» [5]. При цьому закон не уточнює в яких випадках таке видалення може бути тимчасовим, а в яких випадках здійснюється «на весь час судового розгляду» (ч. 1 ст. 330 КПК України) [5]. Але практика в певній мірі деталізує це положення. Так у постанові колегії суддів Другої судової палати ККС Верховного Суду від 10 грудня 2019 року у справі № 399/301/17, провадження № 51-1900км18 зазначається: «... Передбачене законом право головуючого видалити обвинуваченого з зали судового засідання на весь час судового розгляду можливе лише в тому разі, якщо він своєю поведінкою грубо порушує порядок у судовому засіданні і перешкоджає подальшому розгляду справи.» [13].

3. Окрім досліджень в науці кримінального процесу, присвячених питанням дискреції суду [наприклад, 7; 9, с. 92-163; 10-12; 14; 15], мають місце також роботи, в яких аналізується проблематика розсуду слідчого, дізнавача, в межах яких небезпідставно піднімаються питання, зокрема, про обмеженість

дискреції слідчого, дізнавача, взаємозв'язок категорій «процесуальна самостійність» та «розсуд» в контексті діяльності слідчого [зокрема, 9, с. 223-275, 280-281; 16, с. 4, 6, 10-11, 14, 15-16], проблематика розсуду прокурора, зокрема, вплив ієрархії в органах прокуратури на прийняття прокурорами рішень [наприклад, 9, с. 164-222, 279], не властивість Україні, на противагу деяких іншим державам, окремих положень «доцільності як засади реалізації функції обвинувачення» [17], необхідність розширення дискреційності прокурора [18], в т.ч. й шляхом внесення змін до КПК України, зокрема, стосовно самостійної зміни прокурором обвинувачення, що «сприятиме покращенню реалізації угляду прокурора» [19, с. 159, 160, 223].

Зазначені дослідники, залежно від предмету їхнього дослідження, переважно, із певною обережністю пишуть про розсуд слідчого, дізнавача, вільніше, лише з деякими уточненнями, – про розсуд прокурора. Враховуючи положення (як видається, цілком логічне), вказане В. Г. Перепелюшком у Науковому висновку, про те, що дискреційні повноваження не передбачають «узгодження варіанту вибору із будь-ким» [4], з огляду на зміст окремих норм КПК України, а також зважаючи на реалії їх застосування, питання про фактичну можливість реалізації дискреційних повноважень, в першу чергу, слідчим, дізнавачем, а подекуди – і прокурором, видається дещо дискусійним.

Список використаних джерел:

1. Попелюшко В. О. Проблеми кримінального процесу та захисту у кримінальній справі : Збірник наукових статей / Укладач: С. В. Аврамишин. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2008. 400 с.

2. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 08 лютого 2018 року у справі № 730/965/16/к, провадження №51-226 км 18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72151079> (дата звернення: 17.03.2025).

3. Опубліковано науковий висновок щодо меж дискреційного повноваження суб'єкта владних повноважень. Судова влада

України. URL: <https://court.gov.ua/archive/464655/> (дата звернення: 17.03.2025).

4. Перепелюк В. Верховний Суд: Науковий висновок щодо меж дискреційного повноваження суб'єкта владних повноважень та судового контролю за його реалізацією. Публікація на Юридичному інтернет ресурсі «Протокол» М. Г. Понзель. URL: https://protocol.ua/ua/naukoviy_visnovok_shchodo_meg_diskreitsynogo_povnovagennya_sub_ekta_vladnih_povnovagen_ta_sudovogo_kontrolyu_zayogo_realizatsiyu/ (дата звернення: 17.03.2025).

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 17.03.2025).

6. Лиманська М. В. Застосування грошового стягнення у кримінальному провадженні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2014. Випуск 24. Том 4. С. 106-111. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6751/1/%D0%97%D0%90%D0%A1%D0%A2%D0%9E%D0%A1%D0%A3%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%93%D0%A0%D0%9E%D0%A8%D0%9E%D0%92%D0%9E%D0%93%D0%9E%20D-0%A1%D0%A2%D0%AF%D0%93%D0%9D%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%AF.pdf> (дата звернення: 17.03.2025).

7. Вапнярчук В. В. Межі застосування судового розсуду в кримінальному провадженні. Теорія і практика правознавства. 2014. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_28 (дата звернення: 17.03.2025).

8. Мартинців А. М. Грошове стягнення як захід забезпечення кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2017. 235 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/bef71d71-7934-4ef0-bf6e-6b0670a1b4dd> (дата звернення: 17.03.2025).

9. Торбас О. О. Розсуд в кримінальному процесі України: теоретичне обґрунтування та практика реалізації: монографія. Одеса: Юридична література, 2020. 284 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/992c6f4f-98cc-435f-8a38-b12a37e7d54c/content> (дата звернення: 17.03.2025).

10. Панасюк О. Дискреційні повноваження суду в кримінальному судочинстві України: теоретичні аспекти. Вісник Академії правових наук України. 2011. № 4. С. 248-258. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/123456789/1/panasyuk.pdf>

edu.ua/bitstream/123456789/7460/1/Panasiyk_248.pdf (дата звернення: 17.03.2025).

11. Нор В., Дзиндра М. Суддівський розсуд в кримінальному провадженні: поняття та зміст. Вроцлавсько-Львівський юридичний збірник. 2015. № 6. С. 259-271. URL: <https://wuwr.pl/wlzp/article/view/8740/8356> (дата звернення: 17.03.2025).

12. Петрова А. С. Дискреційні повноваження судді у кримінальному судочинстві як один із видів корупційних ризиків судової системи України. Вісник кримінального судочинства. 2017. № 1. С. 156-163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2017_1_22 (дата звернення: 17.03.2025).

13. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10 грудня 2019 року у справі № 399/301/17, провадження № 51-1900км18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86435722> (дата звернення: 17.03.2025).

14. Дроздов О.М., Басиста І.В., Глинська Н.В. Межі судового розгляду у разі встановлення в діях обвинуваченого складу більш тяжкого кримінального правопорушення, ніж інкриміноване в обвинувальному акті. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 1. С. 592-597. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2024/143.pdf (дата звернення: 17.03.2025).

15. Гловюк І. В. Формулювання «забезпечення безпеки» у КПК України та судовий розгляд за ст. 438 КК України. Законодавчі аспекти протидії особливо небезпечним злочинам в Україні : матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу, м. Київ, 14-15 березня 2024 року. Київ : Алерта, 2024. С. 112-117. URL: https://www.researchgate.net/publication/378977213_Glovuk_IV_Formuluvanna_zabezpecenna_bezpeki_u_KPK_Ukraini_ta_sudovij_rozglad_za_st_438_KK_Ukraini_Zakonodavci_aspekti_protidii_osobливо_nebezpecnim_zlocinam_v_Ukraini_Materiali_miznarodnogo_naukovo-pr (дата звернення: 17.03.2025).

16. Чернобаев С. І. Повноваження слідчого під час досудового розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2020. 19 с. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/aref/0420U101885> (дата звернення: 17.03.2025).

17. Гринюк В. О. Доцільність як засада реалізації функції обвинувачення у кримінальному провадженні України. Актуальні

проблеми політики. 2016. Вип. 57. С. 60-70. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/57_2016/9.pdf (дата звернення: 17.03.2025).

18. Лапкін А. В. Принцип дискреційності кримінального переслідування. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. 2020. Випуск 3 (47). С. 91-95. URL: <https://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/229488/228493> (дата звернення: 17.03.2025).

19. Кахновець С. О. Угляд прокурора у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2021. 230 с. URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/02/Dis-1.pdf> (дата звернення: 17.03.2025).

Сахнюк Віта Володимирівна,
доктор філософії з права,
доцентка кафедри інформаційного права
та юридичної журналістики НУВГП

ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧОГО СУДДІ В РОЗРІЗІ ЗДІЙСНЕННЯ НАСТУПНОГО СУДОВОГО КОНТРОЛЮ

У сучасній правовій державі судовий контроль є одним із ключових механізмів забезпечення законності та дотримання прав людини у кримінальному провадженні. Особливе місце у цій системі займає слідчий суддя, повноваження якого спрямовані на гарантування балансу між ефективністю досудового розслідування та захистом конституційних прав і свобод осіб, які залучені до кримінального процесу.

Слідчий суддя є суб'єктом, який здійснює судовий контроль відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України. Його повноваження охоплюють розгляд клопотань сторони обвинувачення чи захисту, перевірку обґрунтованості та законності застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а також вирішення питань, пов'язаних із порушенням прав та свобод учасників процесу.

У науковій літературі слушно відзначається, що детальний аналіз діяльності суду в стадії досудового розслідування свідчить, що суд здійснює не лише охорону і захист конституційних прав осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а й реалізує окрему (самостійну) функцію контролю, яка полягає у перевірці процесуальних дій та рішень осіб, які здійснюють провадження у справі за скаргами учасників процесу [4, с. 305].

Попри наявну регламентацію цього інституту, на сьогодні залишається достатньо багато питань, які потребують вирішення на законодавчому рівні. Це, зокрема, проблеми щодо визначення процесуального статусу слідчого судді в кримінальному процесі України, з'ясування його місця та ролі як носія функції судового контролю на стадії досудового розслідування [1, с. 65].

Особливий науковий інтерес для нас складає так званий наступний судовий контроль, який здійснюється у тому випадку, коли рішення органів досудового розслідування вже прийняті, а процесуальні дії вчинені. У такому разі слідчий суддя має справу з діями та рішеннями, що вже відбулись та призвели до обмеження прав і свобод людини. При подальшому контролі діяльність слідчого судді полягає у перевірці правомірності обмеження прав і свобод людини та їх відновленні у разі незаконного порушення. Він полягає в реалізації процедури оскарження рішень, дій чи бездіяльності учасників кримінального провадження [6, с. 36].

На думку В. О. Попелюшка, повноваження слідчого судді у законі формулюються відповідно до кожної окремої кримінально-процесуальної ситуації або групи подібних ситуацій. У зв'язку з цим кримінально-процесуальний статус слідчого судді можна охарактеризувати як «збірний» [5].

Серед основних переваг такого підходу можна виділити його гнучкість та адаптивність, оскільки слідчий суддя отримує змогу індивідуально підходити до кожної справи, враховуючи її особливості, що сприяє ухваленню обґрунтованих рішень. До того ж поділ повноважень відповідно до конкретних ситуацій дозволяє зберігати баланс між функцією доказування та гарантіями захисту прав учасників кримінального провадження, що є важливою умовою забезпечення справедливості правосуддя. Водночас такий підхід має і певні ризики. Основна небезпека полягає у фрагментарності правового статусу слідчого судді, що може ускладнювати

визначення загальних принципів його діяльності та призводити до неоднозначного тлумачення правових норм.

Повноваження слідчого судді щодо розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора визначені в статтях 303–307 Кримінального процесуального кодексу України [3], який визначає механізм судового контролю за рішеннями та діями слідчого чи прокурора, що забезпечує можливість ефективного оскарження порушень прав учасників кримінального процесу. Практика звернень показує, що у 2024 році до суду надійшло 78116 скарг на дії, рішення чи бездіяльність слідчого, прокурора та інших осіб під час досудового розслідування, з них задоволено 37814 скарг, що становить 48,4 %. Найчастіше звертаються з оскарженням бездіяльності слідчого, прокурора (63254 скарг) та оскарженням рішення слідчого про закриття кримінального провадження (6866 скарг) [2].

Серед проблемних аспектів врегулювання повноважень слідчого судді щодо наступного судового контролю:

1. Неврегульованість процесуальних аспектів реалізації повноважень слідчих суддів. Як підкреслює С. Л. Шаренко, яка має досвід на посаді слідчого судді, на відміну від процедури прийняття судового рішення по суті, порядок розгляду питань, які вирішує слідчий суддя, не врегульований КПК України. Зокрема, відсутні норми, які б визначали етапи розгляду скарги, чи повинні вони відповідати етапам судового розгляду по суті, а також чи є особливості цієї процедури порівняно із розглядом кримінального провадження по суті. Цей правовий «вакуум» змушує слідчих суддів самостійно шукати шляхи вирішення, спираючись на аналогію закону, але адаптуючи її до специфіки розгляду таких питань [7, с. 247].

2. Обсяг предмету пізнання слідчого судді під час розгляду скарг. Дотримання балансу під час розгляду слідчим суддею скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування є критично важливим для забезпечення справедливого правосуддя. З одного боку, суддя має оцінювати

законність та обґрунтованість рішень і дій слідчого, дізнавача чи прокурора, як зазначає О. І. Чучман [9, с. 245-446]. З іншого боку, як наголошує М. І. Шевчук, суд не може бути пасивним спостерігачем, а має забезпечувати всебічний, повний і неупереджений розгляд скарг. Відсутність такого балансу може призвести або до надмірної формалізації процесу, або до перевищення суддею своїх повноважень, що суперечить принципу змагальності. Отже, ефективний судовий контроль у цьому аспекті полягає в гармонійному поєднанні активної ролі суду та дотримання процесуальних гарантій сторін [8, с. 135].

Отже, повноваження слідчого судді у здійсненні наступного судового контролю є важливим механізмом забезпечення законності та захисту прав учасників кримінального процесу на стадії досудового розслідування. Судовий контроль дозволяє не лише перевірити правомірність та обґрунтованість рішень і дій органів досудового розслідування, а й забезпечити відновлення порушених прав у разі їхнього незаконного обмеження. Значення цього інституту полягає в тому, що слідчий суддя виконує функцію арбітра між стороною обвинувачення та захисту, зберігаючи баланс між ефективністю кримінального переслідування та дотриманням конституційних гарантій осіб. При цьому він не може обмежуватися формальним підходом, а має забезпечувати повний, всебічний і неупереджений розгляд скарг. Водночас існує низка проблемних аспектів, що потребують удосконалення, зокрема, відсутність чіткої регламентації порядку розгляду слідчим суддею скарг, невідзначеність меж його компетенції та обсяг предмета пізнання під час здійснення судового контролю. Вирішення цих питань на законодавчому рівні сприятиме підвищенню ефективності інституту судового контролю та забезпеченню справедливого правосуддя в кримінальному процесі.

Список використаних джерел:

1. Бондюк А. Ф. Процесуальні основи статусу слідчого судді у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2017. 241 с.
2. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2024 рік. Судова влада України: офіційний веб-портал. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024 (дата доступу: 02.03.2025)
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийм. 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України / Законодавство України: офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата доступу: 02.03.2025)
4. Нагачевський С. В. Функції слідчого судді під час здійснення досудового розслідування. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. № 3. 2015. С. 301–310.
5. Попелюшко В. О. Слідчий суддя в кримінальному провадженні. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2017. № 1 (9). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14pvoukr.pdf>.
6. Роль слідчого судді у кримінальному провадженні : аналітичний звіт / Юрій Белоусов, Володимир Венгер, Андрій Орлеан, Євген Крапивін, Світлана Шапутько, Васирина Яворська ; заг. ред. Юрій Белоусов. Київ : Клименко Ю. Я., 2020. 249 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/21147>
7. Шаренко С. Л. Розгляд слідчим суддею скарг на рішення, дії чи бездіяльність дізнавача, слідчого або прокурора. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 11. С. 247–253.
8. Шевчук М.І. Ініціатива суду та її межі у з'ясуванні обставин кримінального провадження під час судового розгляду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів. націон. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2015. 244 с.
9. Чучман О. І. Предмет доказування при здійсненні судового контролю у виді розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора під час досудового розслідування. Право і суспільство. 2022. № 3. С. 240–246.

Гуцуляк Юрій Васильович,
доктор філософії за спеціальністю 081 Право,
старший викладач кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету № 1
Львівського державного університету внутрішніх справ

ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У ФОРМІ ДІЗНАННЯ

Нормативно-правова модель кримінального провадження, що визначена в Кримінальному процесуальному кодексі України, передбачає перелік завдань, виконання яких є ідейною квінтесенцією існування всієї кримінальної юстиції. Особливістю відображення в національному законі цілей кримінального провадження є те, що законодавцем не розділено мету та завдання кримінального провадження. Обидва ці, на нашу думку, окремі інститути мають вирах симбіозний, поєднаний під назвою – завдання.

Завдання кримінального провадження, визначені в ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України [1].

Одним із завдань є забезпечення швидкого розслідування та судового розгляду. Таке формулювання на наш погляд, наділене як самостійним, так і забезпечувальним значенням. З одного боку, це самостійне завдання, а з іншого завдання, яке забезпечує досягненню мети всього кримінального провадження. Тобто кримінальне провадження покликане забезпечити швидке провадження розслідування та судового розгляду, а з іншого боку, швидким провадженням, в тому числі, забезпечується дотримання прав та свобод учасників кримінального провадження; захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень.

В науці кримінального процесу точаться часті дискусії, щодо ознак, які б визначали кримінальне провадження

швидким, або за якими навпаки, можна було б визначити не виконання завдання кримінального провадження. Але такі дискусії не точаться в тих випадках, коли законодавчо врегульовані часові проміжки, окремі часові моменти – тобто визначені процесуальні строки.

Визначеність процесуальних строків має визначальне значення на перебіг кримінального провадження в цілому. Це стосується можливості здійснювати процесуальну діяльність суб'єктами кримінального провадження, а також має безпосередній вплив на визнання результатів такої діяльності.

Можемо констатувати факт, що визначеність процесуальних строків слугує способом забезпечення виконання завдання швидкого розслідування та судового розгляду кримінального провадження.

Кримінальний процесуальний кодекс визначає ряд основних строків під час здійснення процесуальної діяльності, окремих процесуальних дій та прийнятті процесуальних рішень. Нормативно визначеними, зокрема. Є строки провадження досудового розслідування у формі слідства та дізнання.

Відлік строків дізнання розпочинається з моменту повідомлення особі про підозру, що чітко зафіксовано у ч. 3 ст. 219 КПК України.

Згідно з цією нормою, дізнання має бути завершено протягом:

- 72 годин: у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи за порядком, передбаченим ч. 4 ст. 298-2 КПК України;

- 20 діб: у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо підозрюваний не визнає вину або виникає необхідність проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або ж якщо кримінальний проступок було вчинено неповнолітньою особою;

- 1 місяця: у разі, якщо особою, якій повідомлено про підозру, було заявлено клопотання про проведення експертизи

у випадку, передбаченому ч. 2 ст. 298-4 КПК України [1]. Так закон визначає, так звані загальні строки провадження. Які можуть бути продовжені у випадках наявності відповідних підстав та виконанні, передбачених законом, умов. Частина 2 ст. 294 КПК України передбачає можливість продовження строку дізнання у випадках, коли внаслідок складності провадження неможливо закінчити його протягом 72 годин або 20 діб з моменту повідомлення особі про підозру. У таких ситуаціях прокурор продовжує строк дізнання до одного місяця з дня повідомлення про підозру. Вданому випадку визначений строк дізнання в один місяць, у контексті розуміння ст. 2 КПК України, буде таким, який відповідає змісту швидкого.

Однак, правозастосовна практика, виявляє недосконалість такого право регулювання строків. Так, А. Воробей зазначає що, максимальний строк досудового розслідування у формі дізнання, який становить один місяць з моменту повідомлення особі про підозру, хоч і відповідає принципу процесуальної економії, проте у випадках, коли під час розслідування для його повноти виникає необхідність призначення та проведення амбулаторної або стаціонарної судово-психіатричної експертизи підозрюваного, цього строку стає недостатньо через значний обсяг необхідних підготовчих процесуальних дій [2, с. 114]. На це звертає увагу також і А. Кунтій, зазначаючи що, у випадку вчинення кримінального правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості неповнолітньою особою, виникає обґрунтована необхідність призначення комплексної психолого-психіатричної експертизи такої особи. Підстави та порядок проведення її визначаються у ст. 486 КПК України. Як свідчить слідча та експертна практика така експертиза проводиться приблизно 30 днів [3, с.137]. Такі суттєві обставини, котрі не дозволяють дотримуватись визначених в законі строків, не дозволяють виконати завдання кримінального провадження. А отже, потребують нормативного вдосконалення.

Узгодження загального строку, максимально можливо-го строку провадження дізнання, з практикоорієнтованими строками виконання окремих процесуальних дій та рішень під час нього, є запорукою забезпечення прав та свобод учасників кримінального провадження, повноти досудового розслідування.

Вважаємо за доцільне розглянути можливість продовження строку дізнання, як форми досудового розслідування у формі дізнання до двох місяців. Цей підхід дозволить забезпечити баланс між принципами процесуальної економії та всебічного, неупередженого розслідування кримінальних правопорушень [2, с. 114].

У зв'язку з чим пропонуємо доповнити ч. 4 ст. 219 КПК України пунктом 1-1 наступного змісту:

«4. Строк досудового розслідування може бути продовжений у порядку, передбаченому параграфом 4 глави 24 цього Кодексу. При цьому загальний строк досудового розслідування не може перевищувати:

1) двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, передбачених пунктом 3 частини третьої цієї статті».

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Воробей А. О. Проблемні питання та перспективи вдосконалення спрощеного досудового розслідування. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2021. № 1. С.111-115.

3. Кунтій А.І. Аспекти строку провадження дізнання в кримінальних провадженнях проти статеві свободи та статеві недоторканості дітей. Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статеві свободи та статеві недоторканості дітей, шляхи їх вирішення : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 19 черв. 2020 р. / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С.С. Чернявський, В.В. Корольчук]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 136-138.

Сіньова Людмила Миколаївна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри трудового права та права
соціального забезпечення,
провідний юрист Центру соціального права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Мовчан Діана Олександрівна,
студентка 4 курсу ОС «Бакалавр»
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Внаслідок повномасштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 року Україна зіткнулася з безпрецедентними викликами у сфері соціального захисту військовослужбовців. За оцінками Міністерства у справах ветеранів, кількість громадян зі статусом ветерана після війни може зрости до 4–5 мільйонів осіб. Наведені дані підкреслюють важливість цієї тематики [1]. Слід наголосити, що соціальний захист військовослужбовців – це сфера особливої уваги держави. Відповідно до законодавства України, цей захист визначається як діяльність держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій для реалізації конституційних прав і задоволення матеріальних і психологічних потреб військовослужбовців, з урахуванням особливостей їх служби та підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі.

Фінансове забезпечення військових під час війни стало предметом суспільних дискусій. Хоча держава значно підвищила грошове утримання (через доплати 30/100 тис. грн),

виникли проблеми з сталим фінансуванням і реалізацією цих гарантій. На початку 2023 року уряд вирішив скасувати додаткову виплату 30 тис. грн для військовослужбовців, які не перебувають безпосередньо на передовій. Це рішення викликало широкий резонанс та обурення як у військовому середовищі, так і серед громадськості. Вже у квітні 2023 року Верховна Рада проголосувала за повернення цих виплат, однак зроблено це було без чіткого визначення джерел фінансування, що поставило ситуацію у глухий кут [2].

Психологічна реабілітація – окремий критичний напрям. Бойовий стрес, втрати побратимів, перебування під обстрілами протягом місяців не проходять безслідно. Експерти відзначають, що майже 95% українських військовослужбовців потребують висококваліфікованої психологічної допомоги. Наслідки бойових дій – це посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресії, тривожні розлади, проблеми зі сном тощо. Хоча в Україні задекларовано створення цілісної системи медико-психологічної реабілітації (зокрема, у військово-медичній доктрині проголошено пріоритетом швидке відновлення працездатності бійців), на практиці система ще потребує вдосконалення. Наразі бракує стандартизованих підходів, є потреба у збільшенні тривалості реабілітаційних програм та кращому обміні інформацією між госпіталями і реабілітаційними центрами [3]. Важливо зазначити про наявність психологічних служб, одна з яких працює в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. Вони можуть бути корисними як цивільним особам, так і військовим, допомагаючи впоратися зі стресом, тривогою і емоційним напруженням.

Повернення військовослужбовців до мирного життя – не менш важкий фронт, ніж бойові дії. Багато ветеранів стикаються з труднощами при спробі знайти своє місце на ринку праці та у суспільстві після демобілізації. За даними опитувань Українського ветеранського фонду, близько 30% ветеранів не можуть знайти роботу після повернення зі служби. Це

тривожна цифра, враховуючи потребу економіки у робочій силі, і свідчення того, що наявні програми адаптації працюють недостатньо ефективно. Ветерани вказують на цілу низку перешкод, які заважають їм працевлаштуватися. Згідно з дослідженнями, більшість колишніх військових відчують труднощі при пошуку роботи: 31,7% опитаних прямо заявили про наявність перешкод, ще 26,7% – що, скоріш за все, стикнулися з ними. Лише кожен восьмий ветеран не відчув жодних бар'єрів [4]. Такі тенденції свідчать про масштабний виклик реінтеграції ветеранів. Якщо вже зараз понад 80% опитаних ветеранів побоюються безробіття після війни, а майже 90% прогнозують відсутність належних умов праці для поранених (безбар'єрне середовище, спеціально облаштовані місця), то без системних заходів держава ризикує отримати хвилю соціальних проблем.

Історично сформувалось декілька базових законів, які визначають статус і пільги цієї категорії громадян – зокрема, Закон України «Про соціальний і правовий захист військово-службовців та членів їх сімей» (1991 р.), Закон «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (1993 р.) та інші. У цих актах передбачено понад 40 різних видів пільг і виплат для учасників війни: від безоплатного медичного забезпечення, ліків і санаторно-курортного лікування до знижок на комунальні послуги, безкоштовного проїзду, переваг при вступі на навчання, податкових пільг тощо. Експерти відзначають відсутність уніфікованого підходу та системності. Норми щодо трудових прав ветеранів розкидані більш ніж у десяти різних актах, що ускладнює доступ до інформації про гарантії. Багато положень писались у мирний час і не враховують сучасних реалій (наприклад, масовість учасників бойових дій, нові види поранень, психологічні травми тощо).

Перші кроки з реформування соціального захисту військових були здійснені ще після початку війни на сході України у 2014 році. Було прийнято низку змін до законів, розширено перелік учасників бойових дій (включено добровольців, волонтерів тощо) та запроваджено окремі пільги для

ветеранів антитерористичної операції (АТО). Проте справжнім каталізатором реформ стала повномасштабна війна 2022 року, яка висвітлила необхідність комплексного переосмислення ветеранської політики.

Реформи та пропозиції щодо покращення можуть включати уніфікацію законодавства – необхідно оновити та спростити нормативну базу, усунути застарілі положення, фінансову стабільність виплат – запровадити довгострокове фінансування, щоб уникнути раптових змін. Також розбудову реабілітаційної системи – створити мережу спеціалізованих центрів, збільшити кількість підготовлених фахівців.

Підводячи підсумок, зазначимо, що українська система соціального захисту військовослужбовців розвивається, але потребує комплексних реформ. Ключові проблеми – нестабільність виплат, недосконала медична допомога та складнощі з адаптацією ветеранів. Важливим завданням є створення прозорої, передбачуваної та ефективної системи підтримки військових, що дозволить не лише виконати моральний обов'язок перед захисниками, а й зміцнити обороноздатність та соціальну стабільність країни.

Список використаних джерел:

1. Скільки ветеранів може бути в Україні після війни – оцінки Мінветеранів РБК-Україна, 13.10.2023 URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/skilki-veteraniv-mozhe-buti-ukrayini-pislya-1697207276.html>

2. “Рада ухвалила законопроект про доплати військовим і зміни у виплатах” // НВ. – 28.06.2023. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/zakon-pro-doplati-viyskovim-30-tis-i-100-tis-grn-vid-28-cherhvnya-2023-detali-novini-ukrajini-50335092.html>

3. Психологічна реабілітація ветеранів: проблеми системи. Юридична газета, 18.01.2024. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/shcho-ne-tak-iz-psihologichnoyu-reabilitaciyu-veteraniv-i-veteranok-v-ukrayini.html>

4. Аналіз потреб ветеранів 2024. Український ветеранський фонд. URL: <https://veteranfund.com.ua/analitics/analiz-potreb-ta-problem-veteraniv-ta-veteranok-za-2024-rik>

Шабаровський Богдан Володимирович,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
імені Василя Попелюшка
ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»,
адвокат Адвокатського об'єднання
«Юридична фірма «Василь Кісіль і Партнери»

ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ГРОМАДЯНИНОВІ НЕЗАКОННИМ ПОВІДОМЛЕННЯМ ПРО ПІДОЗРУ ТА НЕЗАКОННИМ ЗАСУДЖЕННЯМ: АКТУАЛЬНА СУДОВА ПРАКТИКА

1. Чинним законодавством (стаття 1176 ЦК України, Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду») передбачено відшкодування шкоди, завданої особі внаслідок її незаконного засудження, незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян [1; 2].

На практиці у більшості випадків особи звертаються до органів досудового розслідування та прокуратури за відшкодуванням моральної шкоди, завданої незаконним засудженням та/або незаконним повідомленням про підозру. Спори за позовами осіб до органів досудового розслідування та прокуратури

про відшкодування моральної шкоди розглядаються в порядку цивільного судочинства.

2. Відповідно до ст. 13 Закону, розмір моральної шкоди визначається з урахуванням обставин справи в межах, встановлених цивільним законодавством. Відшкодування моральної шкоди за час перебування під слідством чи судом провадиться виходячи з розміру не менше одного мінімального розміру заробітної плати за кожен місяць перебування під слідством чи судом [2].

Суд при вирішенні питання відшкодування моральної шкоди за час перебування під слідством чи судом має виходити з такого розміру мінімальної заробітної плати чи неоподаткованого мінімуму доходів громадян, що діють на час розгляду справи [3], а саме – на момент ухвалення рішення судом першої інстанції (не апеляційної) [4] та не станом на 01 січня того року [5].

Цей розмір у будь-якому випадку не може бути зменшено, оскільки він є гарантованим мінімумом, але визначення розміру відшкодування залежить від таких чинників, як характер і обсяг страждань (фізичного болю, душевних і психічних страждань тощо), яких зазнав позивач, можливості відновлення немайнових втрат, їх тривалість, тяжкість вимушених змін у його життєвих і суспільних стосунках, ступінь зниження престижу, репутації, час та зусилля, необхідні для відновлення попереднього стану, і сама можливість такого відновлення у необхідному чи повному обсязі [6].

Законодавством України встановлений лише мінімальний розмір для визначення моральної шкоди, а не граничний [7]. Конкретний розмір має бути не менший, ніж мінімальний, але не більший ніж достатній для розумного задоволення потреб позивача та не призводити до збагачення [8]. Моральну шкоду, зважаючи на її сутність, не можна відшкодувати у повному обсязі, оскільки немає (і не може бути) точних критеріїв майнового виразу душевного болю. Коли межі відшкодування моральної шкоди визначаються у кратному співвідношенні до

мінімального розміру заробітної плати, суд під час вирішення питання має керуватися таким розміром мінімальної заробітної плати, що є чинним на час розгляду справи, та, враховуючи обставини конкретної справи, вправі застосувати й більший розмір відшкодування [9].

Суд повинен з'ясувати усі доводи позивача щодо обґрунтування ним як обставин спричинення, так і розміру моральної шкоди, дослідити надані докази, оцінити їх та визначити конкретний розмір моральної шкоди, зважаючи на засади верховенства права, вимоги розумності, виваженості і справедливості [10].

Суди відхиляють доводи органів досудового розслідування та прокуратури, що при обчисленні моральної шкоди необхідно виходити із Закону України про Державний бюджет України на відповідний рік, яким передбачено окремий вид мінімальної заробітної плати, який застосовується як розрахункова величина для обчислення виплат за рішеннями суду [7].

3. Строк перебування під слідством та судом судами визначається як проміжок часу між днем повідомлення про підозру та днем набрання виправдувальним вироком законної сили або днем закриття кримінального провадження за відсутністю події кримінального правопорушення, відсутністю у діянні складу кримінального правопорушення або невстановленням достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді і вичерпанням можливостей їх отримати.

При цьому, закон пов'язує закінчення вказаного строку з днем прийняття відповідного рішення (постанови слідчого, постанови, ухвали чи вироку суду), а не з часом ознайомлення з ним особи (підозрюваного, обвинуваченого) [10]. Особа має право на відшкодування моральної шкоди за кримінальне переслідування протягом всього часу з урахуванням періоду зупинення розслідування [11].

У разі скасування Генеральним прокурором, керівником обласної прокуратури, керівником окружної прокуратури,

їх першими заступниками та заступниками в межах строків, передбачених статтею 219 КПК України, постанови прокурора про закриття кримінального провадження, у якому особі було повідомлено про підозру, час між винесенням постанови про закриття кримінального провадження до її скасування враховується у строки досудового розслідування. У разі скасування постанов дільничача, слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження за скаргами учасників кримінального провадження, зазначених в пунктах 3, 4 частини першої статті 303 КПК України, за результатами судово-контрольної діяльності, час між винесенням таких постанов до їх скасування не включається у строки досудового розслідування як у кримінальних провадженнях, у яких жодній особі не повідомлено про підозру, так і провадженнях, у яких було повідомлено про підозру [5].

4. Закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності не є реабілітуючою підставою та не виправдовує особу, яка вчинила кримінально каране діяння, а тому відсутні підстави для відшкодування шкоди у відповідності до положень Закону [12].

Враховуючи, що право на відшкодування шкоди у громадянина, який був незаконно засуджений судом, виникає у випадку повної його реабілітації, а закриття кримінального провадження у зв'язку з відмовою потерпілого від обвинувачення не є реабілітуючою підставою та не виправдовує особу, яка вчинила діяння, а тому не є підставою для відшкодування моральної шкоди за вказаним Законом [13].

Декриміналізація діяння не є реабілітуючою підставою закриття кримінального провадження, не виправдовує особу, яка вчинила діяння, яке визнавалось злочином на момент його вчинення, і не тягне набуття особою права на відшкодування моральної шкоди за вказаним Законом [14].

Закриття кримінальної справи внаслідок застосування закону про амністію не є реабілітуючою обставиною та не

встановлює відсутність вини в діях особи, що скоїла злочин, а тому не може також бути підставою для відшкодування моральної шкоди [15].

Самообмова, яка стала наслідком застосування до особи насильства, погроз чи інших незаконних заходів, не перешкоджає відшкодуванню шкоди. При цьому факт насильства, погроз та інших незаконних заходів має бути встановлений слідчими органами, прокурором чи судом. Тобто самообмова, яка виключає відшкодування шкоди, має бути добровільною, завідомо неправдивою, мати на меті перешкодити з'ясуванню істини та бути зафіксованою в матеріалах справи [16].

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 17.03.2025).
2. Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.03.2025).
3. Постанова Верховного Суду України від 02.12.2015 у справі № 6-2203цс15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/54630917> (дата звернення: 17.03.2025).
4. Постанова Верховного Суду від 29.01.2020 у справі № 214/1543/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87517091> (дата звернення: 17.03.2025).
5. Постанова Верховного Суду від 12.02.2025 у справі № 333/8394/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125227899> (дата звернення: 17.03.2025).
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20.09.2018 у справі № 686/23731/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76860092> (дата звернення: 17.03.2025).
7. Постанова Верховного Суду від 10.03.2025 у справі № 613/25/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125734369> (дата звернення: 17.03.2025).

8. Постанова Верховного Суду від 05.03.2025 у справі № 161/170/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125639303> (дата звернення: 17.03.2025).
9. Постанова Верховного Суду від 19.02.2025 у справі № 759/3132/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125605150> (дата звернення: 17.03.2025).
10. Постанова Верховного Суду від 06.07.2022 у справі № 947/7449/20-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105218337> (дата звернення: 17.03.2025).
11. Постанова Верховного Суду від 04.10.2023 у справі № 757/5351/21-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114020813> (дата звернення: 17.03.2025).
12. Постанова Верховного Суду від 29.01.2025 у справі № 454/3922/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124833661> (дата звернення: 17.03.2025).
13. Постанова Верховного Суду від 18.11.2020 у справі № 199/7894/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92997249> (дата звернення: 17.03.2025).
14. Постанова Верховного Суду від 09.09.2019 у справі № 591/6379/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84274327> (дата звернення: 17.03.2025).
15. Постанова Верховного Суду від 20.11.2019 у справі № 369/6194/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85805233> (дата звернення: 17.03.2025).
16. Постанова Верховного Суду від 13.05.2022 у справі № 210/1137/19-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104361682> (дата звернення: 17.03.2025).

Шекель Юлія Федорівна,
*судовий експерт сектору балістичного обліку
відділу криміналістичних видів досліджень
Рівненського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

ДЕКЛАРУВАННЯ ЗБРОЇ – КРОК ДО ЦИВІЛІЗОВАНОГО СУСПІЛЬСТВА

Кількість правопорушень, скоєних на території України з використанням вогнепальної зброї, вибухових речовин та боеприпасів, на третьому році війни збільшилася у 42 рази у порівнянні з довоєнним 2021 роком. Згідно зі статистичними даними Офісу генерального прокурора, за неповний 2024 рік кількість всіх облікованих злочинів із використанням зброї і боеприпасів, які розслідуються правоохоронними органами, становить 14 тис. 817 [2].

24 лютого 2022 року почалось повномасштабне вторгнення рф в Україну. За декілька днів війська держави-агресора підійшли до передмістя Києва. Керівництвом Міністерства внутрішніх справ та Національної поліції України було прийнято нестандартне рішення задля оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності – видача вогнепальної зброї, зокрема автоматичної, цивільному населенню на період дії воєнного стану [3].

Наявність зброї на руках у людей – це велика відповідальність. Під час війни питання контролю за обігом зброї стає критично важливим. Це стосується як військового озброєння, так і цивільної зброї, яка значно поширилася з початку вторгнення. Збільшення незареєстрованої зброї в країні цілком логічно може призвести до збільшення кількості злочинів, скоєних із її застосуванням. Ідеться не про фронт, а про

відносно мирне життя українців. Власники зброї мають бути готовими до співпраці з правоохоронними органами і дотримуватися всіх вказівок, що стосуються їхньої зброї, особливо у разі перевірок, інцидентів або змін у законодавстві.

25 листопада 2024 року сталася важлива подія, яка визначила нові правила гри для українських цивільних осіб, залучених до відсічі збройної агресії. Набуває чинності Закон України № 3899-IX «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», згідно з яким цивільним особам надається право задекларувати наявну зброю та боєприпаси до неї, право володіти та користуватись вогнепальною зброєю та боєприпасами до неї протягом дії воєнного стану в Україні та 90 днів після його припинення або скасування, а також впорядковуються окремі аспекти володіння та поводження з такою зброєю; визначається обов'язок особи, що знайшла вогнепальну зброю, негайно повідомити Нацполіцію про такий факт за спеціальним номером «102» або «112» та протягом 24 годин передати їх до органу Національної поліції в будь-який зручний спосіб для подальшої здачі чи декларування або вказати на їх місцезнаходження для подальшого вилучення. Поряд з цим зазначаються обмеження щодо декларування особою знайденої вогнепальної зброї, а саме, не підлягає декларуванню:

- зброя калібру більше 12,7 мм, гладкоствольна вогнепальна зброя калібру більше 23 мм, боєприпаси до них, кулемети, гранатомети, міномети, вогнемети, переносні зенітно-ракетні комплекси, ствольні артилерійські системи і боєприпаси до них та інша зброя і боєприпаси, що не можуть перебувати у власності цивільних осіб;
- вогнепальна зброя і боєприпаси до неї, що є засобом або знаряддям вчиненого кримінального правопорушення;
- вогнепальна зброя із видаленим чи незаконно зміненим маркуванням;
- вогнепальна зброя і боєприпаси до неї, закріплені за військовослужбовцями Збройних Сил України, інших утворених

відповідно до законів України військових формувань, боєприпаси, окремо від вогнепальної зброї [1].

Встановлюється, що цивільні особи не пізніше 90 днів після припинення або скасування воєнного стану в Україні зобов'язані здати знайдену та задекларовану ними вогнепальну зброю і невикористані боєприпаси до неї до органів Нацполіції з подальшою можливістю набуття зброї у власність. Цивільна особа, яка знайшла та задекларувала вогнепальну зброю, набуває право власності на неї після спливу трьох місяців з дня здачі знайденої вогнепальної зброї для перевірки до органу Нацполіції.

Мабуть, у кожного, хто дізнається про це нововведення, виникає логічне запитання: чи доречно надавати право на зброю звичайним громадянам? І як це виглядає в порівнянні з досвідом інших країн? По-перше, оновлений порядок чітко встановлює: зброя має бути задекларована згідно із законом. Це означає, що мова йде не про хаотичне озброєння населення, а про контрольований процес. По-друге, функції цивільних осіб зі зброєю обмежені завданнями захисту: охорона об'єктів, відбиття нападів, припинення злочинних дій або нейтралізація агресорів. Усі ці дії спрямовані на підтримку обороноздатності країни [4].

Враховуючи вищевикладене варто зазначити, що декларування зброї має кілька важливих переваг, як для громадян, так і для держави. Ось деякі з них:

1. Забезпечення безпеки: декларування зброї дозволяє державним органам краще контролювати обіг зброї, що знижує ризик її потрапляння до кримінальних елементів чи несанкціонованого використання.

2. Легалізація володіння: це дає можливість законно володіти зброєю, що сприяє створенню відповідальних власників, які діють у рамках закону.

3. Покращення кримінальної статистики: коли зброя задекларована, правоохоронні органи можуть більш точно

вести статистику щодо обігу зброї, що допомагає в боротьбі зі злочинністю.

4. Запобігання незаконному обороту: декларування зброї дозволяє відслідковувати її переміщення, що зменшує можливість для незаконного її обігу.

5. Залучення до цивілізованого використання зброї: законодавчі рамки та контроль з боку держави сприяють тому, щоб зброя використовувалась у правових рамках, а не для насильницьких чи незаконних цілей.

6. Створення цивілізованого ринку зброї: це дозволяє створити прозорий ринок для покупки та продажу зброї, де всі процеси контролюються законодавчо.

Наявність зброї на руках – це не тільки право, але й велика моральна і соціальна відповідальність. Потрібно пам'ятати, що вона повинна служити для захисту, а не для загрози. Тому декларування зброї є важливим кроком для збереження правопорядку і безпеки в суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Закон України "Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України", від 03.03.2022, № 2114-IX, ред. від 25.11.2024. Офіційне джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20>.

2. Інтерфакс-Україна. Озброєні легально: як цивільним задекларувати незареєстровану зброю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://interfax.com.ua/news/projects/1029881.html>. – Дата звернення: 13.03.2025.

3. Мамка, Г. Підміна понять чи повне нерозуміння декларування трофейної чи знайденої зброї [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/civilne-pravo/pidmina-ponyat-chi-povne-nerozuminnya-deklaruvannya-trofeynoyi-chi-znaydenoyi-zbroyi.html>. – Дата звернення: 13.03.2025.

4. Зенкін, Д. О. Як цивільна зброя стає інструментом захисту: розбираємо зміни до Порядку її застосування під час воєнного стану [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://protocol.ua/ua/yak_tsivilna_zbroya_stae_instrumentom_zahistu_rozbiraemo_zmini_do_poryadku_ii_zastosuvannya_pid_chas_voennogo_stanu/#google_vignette. – Дата звернення: 14.03.2025.

*Дідушенко Артем Сергійович,
судовий експерт сектору трасологічних досліджень та обліків
відділу криміналістичних видів досліджень
Рівненського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

**ВАЖЛИВІСТЬ ТА ЗНАЧУЩІСТЬ СУДОВО-
ТРАСОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ЗА ЕКСПЕРТНОЮ
СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 4.2 "ДОСЛІДЖЕННЯ ЗНАРЯДЬ,
АГРЕГАТИВ, ІНСТРУМЕНТІВ І ЗАЛИШЕНИХ НИМИ
СЛІДІВ, ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЦІЛОГО ЗА ЧАСТИНАМИ"
В РОЗКРИТТІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ**

Одним із пріоритетних напрямів судової трасологічної експертизи є експертиза за спеціальністю 4.2 «Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами». Вищезазначене дослідження носить ідентифікаційний характер, тому є важливою доказовою базою для органів досудового слідства та суду, а в окремих випадках є чи не єдиним джерелом доказів.

Основним завданням даної експертизи є дослідження розділених предметів, з метою ототожнення об'єкта за його частинами. Об'єктами такого дослідження можуть бути різні предмети, виявлені в ході проведення огляду місця події чи обшуку у підозрюваного, що розділені у процесі скоєння злочину та мають до нього безпосереднє відношення: зрізів з пнів, або зрізів з комлевих частин колод, осколки скла розсіювача, знайдені на місці автомобільної аварії, що знаходилися у фарі автомобіля, частини паперу тощо.

Види об'єктів, які надходять на дослідження, для встановлення цілого за частинами, настільки різноманітні, наскільки

різноманітне навколишнє середовище, види злочинів та способи їх скоєння. А властивості, що характеризують дані об'єкти, суттєвим чином залежать від їх виду.

У процесі ідентифікації беруть участь об'єкти двох видів. Об'єкт, тотожність якого встановлюється (що ототожнюється), та об'єкти, за допомогою яких встановлюється тотожність (що ототожнюють).

Об'єктом, що ототожнюється під час встановлення цілого за частинами, є ціле, що існувало до розділення (поділу) його на частини, тобто єдиний предмет, а ідентифікуючими об'єктами виступають частини цього цілого. Для ідентифікації використовують ознаки, що виникли одночасно в результаті дії однієї й тієї ж причини на частини цілого.

В трасології, об'єкти ідентифікаційного дослідження цілого за частинами, прийнято класифікувати за трьома категоріями: однорідні (монолітні) предмети, складені предмети та комплектне ціле.

Однорідні (монолітні) предмети (наприклад, клинок ножа, скло фари).

Складені предмети, що складаються із з'єднаних між собою деталей (наприклад, пістолет, замок, велосипед). Кожна з деталей, що утворює складений предмет, у свою чергу є однорідним цілим. Деталі складеного предмета характеризуються комплектністю. Призначені для виконання визначених функцій, вони утворюють єдність. Промислові вироби характеризуються відносно високою сталістю складових деталей. Отже, для встановлення належності деталі складному предмету – стандартному виробу, насамперед, потрібно вирішити питання про те, чи входить він у комплект деталей зазначеного предмета.

Визначення комплектності деталей об'єкта індивідуального виготовлення є складнішим, оскільки процес виготовлення такого об'єкта чітко не регламентується.

Для деталей складеного предмета, що перебувають у русі, характерна припрацьовуваність, а також можливий вплив зовнішніх факторів (іржавіння, забруднення тощо).

Комплектне ціле – це сукупність однорідних або складених предметів, що об'єднані спільним використанням або збереженням (пара взуття, коробка сірників, пачка цигарок, ніж і ножни, футляр і окуляри тощо).

Відділення частини від цілого відбувається шляхом відокремлення від одного об'єкта його частини іншим об'єктом, що занурюється в площину предмета. Механізм формування ознак у цьому випадку характеризується тим, що в особливості рельєфу кожної площини вносяться елементи ознак знаряддя, застосованого для відділення частини від цілого. При цьому сліди формуються в умовах безперервного чергування тиску і ковзання слідоутворюючого об'єкта.

Таким чином, основною ознакою, що дозволяє диференціювати відділення частини від цілого, є наявність слідів знаряддя на розділених площинах.

Однією з важливих проблем сьогодення є незаконна порубка лісових насаджень в Україні, що завдає великих матеріальних збитків економіці держави та в подальшому є причиною погіршення екологічного стану. У зв'язку з цим, з кожним роком кількість кримінальних проваджень лише збільшує свої обсяги, тому органи досудового розслідування проводять посилений контроль щодо недопущення таких злочинів в подальшому. Під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконною вирубкою лісових насаджень, у слідчих можуть виникати безліч проблем, однією з яких є формування доказової бази. Ключовим питанням при проведенні досліджень по встановленню цілого за частинами є вирішення питання: «Чи складали раніше (до розділення) одне ціле дві (або більше) частини деревини, вилученої на місці скоєння злочину?».

Серед видів судових експертиз одне з провідних місць займає судово-трасологічна експертиза за експертною спеціальністю 4.2 "Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами", яка, зокрема, дозволяє встановити чи складали раніше

єдине ціле фрагменти дерев, які були розділені незаконним шляхом.

Для встановлення цілого за частинами переважно використовують методи зіставлення, суміщення та накладання за поверхнями розділення. Однак зловмисники всіляко намагаються приховати сліди кримінального правопорушення, а саме знищити відщепи на пнях та комлевих частинах колод, що утворюються під час розпилювання з подальшим розламом, оскільки при розламуванні деревини утворюється чіткий рельєф з великою кількістю характерних особливостей достатніх для встановлення ототожнення (ідентифікації). Тому, під час дослідження даних об'єктів (зрізів з пнів, або зрізів з комлевих частин колод), слід звертати увагу на вади деревини (сучки, тріщини, завитки, кривизна, засмолок, ядрова гниль, червоточини тощо), що наявні на торцевих поверхнях досліджуваних об'єктів, а також на форму та характерний малюнок деревної структури, які також дозволяють встановити єдине ціле (стовбур/частину стовбура дерева) при відсутності спільної лінії розділення.

Результати експертизи, при позитивному вирішенні питань, мають важливе доказове значення і нерідко є єдиною можливістю встановлення обставин справи та притягнути зловмисників до відповідальності.

Згідно з чинним законодавством, за незаконну вирубку лісів передбачена адміністративна відповідальність у вигляді штрафів до 17 000 гривень. Крім того, порушники можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності, включаючи ув'язнення терміном до 7 років, що повинно зменшити бажання заробити на вкраденому лісі.

Підсумовуючи вищевикладене вважаю, що даний вид експертизи є дуже важливим, актуальним та найбільш ефективним засобом виконання слідчих завдань у справах про злочини проти довкілля загалом та незаконної порубки лісу зокрема. Тому що у світовому масштабі ліси мають вирішальне значення для життя на Землі.

Список використаних джерел:

1. «Методика встановлення цілого за частинами», Київ 2015, затверджена рішенням секції НКМР МЮ України, протокол від 29.01.2016 р. – (Реєстрац. Код 4.2.35 в Реєстрі методик проведення експертиз Міністерства юстиції України).
2. Бухонський С.О. Дослідження частин деревини та слідів її розділення : методичні рекомендації / С.О. Бухонський. – К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2016. – 29 с
3. Судова трасологічна експертиза: методичний посібник / уклад. К.М. Ковальов, В.А. Кузнецов. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2019. 123 с.

Лисюк Марина Олегівна,

*судовий експерт сектору почеркознавчих досліджень,
технічного дослідження документів та обліків
відділу криміналістичних видів досліджень
Рівненський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр МВС України*

МАРКИ АКЦИЗНОГО ПОДАТКУ ДЛЯ МАРКУВАННЯ АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ, ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ І РІДИН, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ В ЕЛЕКТРОННИХ СИГАРЕТАХ, ВІТЧИЗНЯНОГО ТА ІМПОРТНОГО ВИРОБНИЦТВА, ЯК ОБ'ЄКТ СУДОВОЇ ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДОКУМЕНТІВ

Акцизний податок є однією із важливих частин податкової системи України та відіграє важливу роль у формуванні доходів державного бюджету, виконує регуляторну функцію, впливаючи на структуру споживання та виробництва товарів, тим самим сприяючи зниженню споживання товарів, що є екологічно шкідливими та значною мірою впливають на стан здоров'я людини. Завдяки акцизному податку держава може фінансувати соціальні програми та підтримувати розвиток інфраструктури в цілому.

Одним із основних інструментів державного врегулювання та контролю з тіньовою економікою є марки акцизного податку. Вони виконують не лише фіскальну функцію, а й функцію захисту від підробок та незаконного обігу. Динаміка обсягів реалізації марок акцизного податку для маркування алкогольних напоїв і тютюнових виробів, використання підроблених марок акцизного податку для їх маркування, вилучення з обігу алкогольних напоїв з підробленими марками

акцизного податку та спирту свідчать про зростання впродовж останніх років тіньового обігу маркованих підакцизних товарів, використання акцизних марок не за призначенням, виробництво та реалізацію необлікованої продукції та застосування для її маркування підроблених марок акцизного податку.

У зв'язку з цим марки акцизного податку стають об'єктами кримінальних правопорушень, що в подальшому виникає необхідність проведення судової технічної експертизи документів, для встановлення ідентичності зразкам у відповідності до чинного законодавства. Відповідно до п. 14.1.107 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) марка акцизного податку – спеціальний знак для маркування алкогольних напоїв, тютюнових виробів та рідин, що використовуються в е-сигаретах, віднесений до документів суворого обліку, який підтверджує сплату акцизу, легальність ввезення та реалізації на території України цих виробів [1].

Судова технічна експертиза документів є важливим етапом в розслідуванні злочинів, що пов'язані із незаконним виготовленням, підробкою а також використанням марок акцизного податку.

На сьогоднішній день в Україні використовуються наступні види марок акцизного податку:

- для алкогольних напоїв вітчизняного або імпортного виробництва (лікєро-горілчана продукція, виноробна);
- для тютюнових виробів і рідин, що використовуються в електронних сигаретах, вітчизняного або імпортного виробництва (тютюнові вироби з/без фільтра, для електричного нагрівання, тощо) [2].

Під час техніко-криміналістичного дослідження марок акцизного податку застосовується наступний комплекс методів:

- візуальне дослідження при різних умовах освітлення;
- візуальне дослідження із застосуванням світлофільтрів;
- дослідження у відбитих ультрафіолетових та інфрачервоних променях;

– світлова мікроскопія.

Однак на етапі вилучання та в подальшому при дослідженні акцизних марок, виникає низка проблем, пов'язаних із автентифікацією, законодавчими колізіями та технічними аспектами експертизи.

Аналізуючи судову експертну практику можна виділити такі основні проблемні питання вилучення та дослідження марок акцизного податку:

1. Процедура вилучення та збереження об'єктів.

Однією із основних проблем є саме кваліфікація марок як речових доказів у кримінальних або адміністративних провадженнях. Виникають питання щодо їх правового статусу, наприклад: «Чи можна вилучати марки без вилучення самого продукту?». При вилученні марок акцизного податку важливо дотримуватись процесуальних норм, щоб в подальшому їх можна було використати як доказ в суді. Однак на практиці виникають такі перепони, як наприклад, неналежна фіксація марок під час слідчих дій, розділення марок на дві чи декілька частин через унеможливлення від'єднання від продукції із-за клейкої речовини або втрата частини марки через механічні пошкодження, тощо.

2. Проблеми з ідентифікацією марок акцизного податку.

– великі обсяги об'єктів дослідження (що містяться на тютюнових виробках);

– часткова підробка марок акцизного податку, внесення змін в її первісний зміст;

– підробка марок із застосуванням сучасних технологій, які ускладнюють їх виявлення без визначеного методиками спеціального обладнання і контрольного відповідного зразка марки акцизного податку.

Однією із підстав впровадження нових зразків марок акцизного податку для алкогольних напоїв і тютюнових виробів є високий рівень підроблення марок акцизного податку зразка 2015-2020 років. На думку розробників, це може призвести до зменшення розповсюдження контрабандної

та контрафактної підакцизної продукції в Україні. 25 квітня 2020 року Державним підприємством «Поліграфічний комбінат «Україна» по виготовленню цінних паперів» розпочато виготовлення марок акцизного податку нового зразка для алкогольних напоїв вітчизняного та імпортного виробництва. 3 січня 2021 року запроваджено виробництво марок акцизного податку нового зразка для тютюнових виробів і марки акцизного податку для рідин, що використовуються в електронних сигаретах, вітчизняного й імпортного виробництва [3 ст. 4-5].

Дослідження марок акцизного податку, що є об'єктами судової технічної експертизи документів, є важливою стадією у боротьбі з податковими порушеннями, а їх результати мають важливе значення у кримінальному чи адміністративному провадженнях.

Отже, завдяки використанню сучасних методів дослідження, кваліфікації судових експертів по даному напрямку проведення досліджень, вдається своєчасно та ефективно виявляти підроблені марки акцизного податку, що в подальшому сприяє зменшенню обсягів контрафактної продукції.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 червня 2023 р. № 618.
3. Основні елементи захисту марок акцизного податку для маркування алкогольних напоїв, тютюнових виробів і рідин, що використовуються в електронних сигаретах, вітчизняного й імпортного виробництва : методичний лист / уклад. І. М. Невмержицька. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2023. 66 с.

Ваколюк Юлія Олександрівна,
*аспірант Навчально-наукового інституту права
імені І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ВІДКРИТТЯ МАТЕРІАЛІВ ПРИ ВИСУНЕННІ ДОДАТКОВОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ (ВІДПОВІДНО ДО Ч.2 СТ. 339 КПК УКРАЇНИ)

При підтриманні публічного обвинувачення, ясна річ, що у прокурора можуть виникнути підстави для зміни висунутого обвинувачення, висунення додаткового обвинувачення, початку провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду або ж взагалі для відмови від підтримання державного (публічного) обвинувачення, яких не було під час закінчення досудового розслідування.

Не вдаючись до дослідження підстав для прийняття рішень, передбачених ст. ст. 338-340 КПК України, варто зауважити, що законодавець зазначає про необхідність відкриття матеріалів в порядку ст. 290 КПК України із цих статей лише при висуненні додаткового обвинувачення чи початку провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду, що передбачено у ч. 2 ст. 339 КПК України. Відповідно до зазначеної норми, «у разі задоволення ... клопотання прокурора *(про розгляд додаткового обвинувачення в одному провадженні з первісним обвинуваченням та/або про початок провадження щодо юридичної особи – відповідно до ч. 1 ст. 339 КПК України – Ю. В.)* суд зобов'язаний відкласти судовий розгляд на строк, необхідний для підготовки до захисту від додаткового обвинувачення або підготовки представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, до судового розгляду

та виконання прокурором вимог, передбачених статтями 276-278, 290-293 цього Кодексу» [1].

При дослідженні меж судового розгляду, зокрема висунення додаткового обвинувачення в суді чи початку провадження щодо юридичної особи, науковою спільнотою [2; 3] про питання власне відкриття матеріалів, якими це обвинувачення підтверджується, згадувалось переважно побіжно.

Однак, для розуміння того, які ж матеріали мають бути відкриті відповідно до ч. 2 ст. 339 КПК України в порядку ст. 290 цього ж кодексу, варто розуміти якими матеріалами сторона обвинувачення планує обґрунтовувати додаткове обвинувачення або ж початок провадження щодо юридичної особи, тобто які матеріали вказують на «можливе вчинення обвинуваченням іншого кримінального правопорушення» [1], що за твердженням М. І. Петрушко, є однією з умов застосування ст. 339 КПК України [4, с. 151; 5]. Для прикладу, С. Р. Рафальонт, яка досліджувала, зокрема, проблематику висунення додаткового обвинувачення у суді, не погоджуючись з позицією В. В. Колодчина [6, с. 12], зазначає про неможливість проведення слідчих (розшукових) дій з метою зібрання доказів в межах реалізації процедури висунення додаткового обвинувачення [7, с. с. 227, 230-232].

Повністю підтримуємо позицію М. І. Петрушко, про те, що відомості, які свідчать про можливе вчинення іншого кримінального правопорушення обвинуваченням, яке тісно пов'язане, але не розглядається з первісним, можна отримати лише під час судового розгляду первісного. Такі відомості або не були відомі стороні обвинувачення або ж не оцінені (*в розумінні ст. 94 КПК України – Ю.В.*) нею належним чином [4, с. 151, а в її дисертації [3] це сторінки 97-98].

Очевидно, що отримання під час судового розгляду матеріалів, які є самостійними доказами в розумінні ст. 84 КПК України та вказують про можливе вчинення іншого кримінального правопорушення, тісно пов'язаного з тим, у якому обвинувачується особа, свідчитиме про неповноту

проведеного досудового розслідування та неякісне процесуальне керівництво.

Знову ж таки, щоб виконати дії, передбачені статтями 276-278, 290-293 КПК України, необхідно внести відомості до ЄРДР, оскільки неможливо повідомити про підозру у кримінальному провадженні, пропускаючи етап внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР (п. 5 ч. 1 ст. 3; ч. ч. 1, 3 ст. 214 КПК України) [1; 3, с. 106-108; 5; 2, с. 118].

Для прикладу, у науковому коментарі до КПК України за редакцією В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора та М. Є. Шумила зазначено про обов'язок прокурора скласти письмове повідомлення про підозру, дата та час вручення якого разом з правовою кваліфікацією вноситься до ЄРДР, а «визнавши зібрані докази достатніми для висунення додаткового повідомлення і складання обвинувального акту, прокурор зобов'язаний повідомити ...про відкриття сторонами матеріалів та надання доступу до них» [8, с. 712].

У тій же ч. 2 ст. 339 КПК України законодавцем встановлено, що суд надає прокурору 14 днів для повідомлення особі про підозру, повідомлення про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування, складання та вручення обвинувального акту з додатками про вчинення кримінального правопорушення та скерування його до суду. Хоча строк для виконання таких дій надається прокурору, але клопотання про його продовження може подавати лише сторона захисту або представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Передбачувано, що сторона захисту, розуміючи про висунення додаткового обвинувачення або ж про початок провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду, може забажати зловживати правами при врученні повідомлення про підозру та виконанні процедури відкриття матеріалів, зібраних прокурором, який протягом 14 днів навряд чи виконає дії, передбачені ч. 2 ст. 339 КПК України. Хоча законодавець посилається на ст. 290 КПК України у ч. 2 ст. 339 цього ж Кодексу, та

встановлення 14-денного строку вже свідчить про обмеження строку на ознайомлення під час відкриття матеріалів, не користуючись можливістю, передбаченою ч. 10 ст. 290 КПК України. Оскільки єдиної позиції щодо того, чи збирає прокурор протягом строку, встановлено судом, при висуненні додаткового обвинувачення, докази чи висуває додаткове обвинувачення на підставі доказів, безпосередньо досліджених судом під час судового розгляду первісного обвинувачення, то доцільно було б змінити ч. 2 ст. 339 КПК України, передбачивши повноцінну перевірку відомостей «про можливе вчинення обвинуваченням іншого кримінального правопорушення, щодо якого обвинувачення не висувалось і яке тісно зв'язане з первісним» [1] шляхом проведення досудового розслідування з моменту реєстрації кримінального провадження у ЄРДР [див. 3, с. 107-108] до моменту вручення обвинувального акту обвинуваченому. У разі зловживання стороною захисту розумними строками, які є об'єктивно необхідними, доцільно було б надати право прокурору звертатись до суду, який розглядає первісне обвинувачення, з клопотаннями про встановлення такого строку.

Разом з тим, при внесенні законом [9] змін до КПК України, змінено і ст. 339 КПК України, оскільки зазначено про можливість початку провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду. Жодної згадки про те, яким саме чином має фіксуватись початок такого провадження на даний час не встановлено, що стосується відкриття матеріалів, то варто зауважити, що при наявності підстав початку провадження щодо юридичної особи під час судового розгляду прокурор зобов'язаний відкрити матеріали представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ч. ч. 7, 9, 10 ст. 290 КПК України).

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI., в редакції від 26.12.2024. URL: <https://>

zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print (дата звернення: 30.03.2025);

2. Рафальонт С.Р. Загальні положення судового розгляду кримінального провадження : дис. ... докт. філ. права : 081. Львів, 2024. 321 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/05/diss_Rafalont.pdf (дата звернення: 30.03.2025);

3. Петрушко М.І. Зміна правової позиції прокурора в суді першої інстанції. : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2020. 328 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0421U100446> (дата звернення: 30.03.2025);

4. Петрушко М.І. Висунення прокурором додаткового обвинувачення. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. №2 (63). С. 150-154.;

5. Прокопенко В. Науково-практичний коментар до ст. 339 Кримінального процесуального кодексу України. URL: <https://www.jurists.org.ua/criminal-law/4566-naukovo-praktichniy-komentar-do-st-339-kriminalnogo-procesualnogo-kodeksu-ukrayini.html> (дата звернення: 30.03.2025);

6. Колодчин В. В. Повноваження прокурора в судовому провадженні у першій інстанції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2015. 20 с.;

7. Рафальонт С.Р. Правове регулювання та практика реалізації висунення прокурором додаткового обвинувачення. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2023. Випуск 76. С. 226-234;

8. Гончаренко В.Г., Нор В.Т., Шумило М.Є. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренко, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – Київ. Юстиніан, 2012. – 1328 с.;

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб: Закон України від 23.05.2013 р. № 314-VII, в редакції від 26.04.2015. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-18#n157> (дата звернення: 30.03.2025).

*Нижник Григорій Петрович,
аспірант Навчально-наукового інституту права
імені І. Малиновського НаУОА*

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПРОТИДІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗЛОВЖИВАННЯМ ПРИ ВІДКРИТТІ МАТЕРІАЛІВ ІНШІЙ СТОРОНИ

Процесуальні зловживання при відкритті матеріалів іншої сторони є однією з ключових проблем кримінального провадження. Недобросовісне використання процесуальних прав може призводити до порушення принципу змагальності, прав учасників процесу та, навіть, можливості уникнення кримінальної відповідальності винною особою.

Виходячи із загальних засад кримінального провадження, зловживанням, зокрема, можна визначити як дію або бездіяльність при реалізації учасником кримінального провадження своїх процесуальних прав без мети досягнення правомірного результату і всупереч змісту та призначенню цих прав, спрямовану на перешкоджання виконанню завдань кримінального провадження.

Отже, гарантовані процесуальним законом права не повинні використовуватися недобросовісно, як інструмент для зловживання і перешкоджання досягненню завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України [1]. Водночас, процесуальна поведінка обвинуваченого та його захисника, спрямована на затягування кримінального провадження, не може бути підставою та виправданням недотримання слідчим (прокурором) строків досудового розслідування [2].

Ще у 2018 році Верховний Суд у своєму рішенні зазначив, що Кримінальним процесуальним кодексом України не передбачено загального положення про заборону зловживання процесуальними правами. Однак, заборона зловживання процесуальними правами є загальноправовим принципом і поширюється на всі галузі права [3].

Попри численні законодавчі ініціативи, положення про запобігання процесуальним зловживанням досі не закріплене як окрема засада кримінального провадження в КПК України. На практиці ж виникають ситуації, коли одна зі сторін намагається штучно затягнути процес або використати прогалини у законодавстві на свою користь. Зокрема, поширеним прикладом є дії сторони захисту, які можуть створювати підстави для порушення строків досудового розслідування, що у свою чергу, може призвести до закриття кримінального провадження. Особливо ця проблема загострилася після внесення змін до КПК України, що передбачають закриття провадження у разі спливу строків досудового розслідування, за винятком тяжких та особливо тяжких злочинів проти життя та здоров'я [4].

Такі зміни спричинили активізацію недоброчесних практик з боку захисників, які ухиляються від отримання матеріалів досудового розслідування, не з'являються без поважних причин на виклики слідчих [5], затягують ознайомлення з матеріалами або уникають повідомлень про завершення досудового розслідування. Як наслідок, суди нерідко визнавали строки досудового розслідування пропущеними, що слугувало підставою для закриття проваджень.

Так, касаційний суд погодився з рішеннями судів попередніх інстанцій та визнав обґрунтованим закриття судом першої інстанції кримінального провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК, через неналежне повідомлення про завершення досудового розслідування, коли слідчий вніс відповідні відомості до ЄРДР, але своєчасне інформування про це сторони захисту не забезпечив [6].

У інших справах Верховний Суд дійшов висновку, що вручення повідомлення захиснику про закінчення досудового розслідування та відкриття матеріалів кримінального провадження для ознайомлення не означає автоматичного повідомлення підозрюваного [7], а використання месенджерів Viber чи WhatsApp не відповідає вимогам КПК щодо офіційного повідомлення про завершення досудового розслідування [8].

Ще є ряд судових рішень про закриття кримінального провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України через відсутність саме належного підтвердження стороною обвинувачення повідомлення стороні захисту про відкриття матеріалів досудового розслідування.

Закриття кримінальних проваджень через такі підстави призводить до уникнення особою, у діяннях якої наявні ознаки вчинення кримінального правопорушення, судового розгляду обвинувачення по суті та негативно впливає на суспільство, державу, права потерпілих і довіру до правоохоронних органів. Тому важливим є не лише аналіз судової практики для запобігання подібним ситуаціям у майбутньому, а й усунення першопричин процесуальних зловживань через зміни до законодавства.

Останні кроки в напрямку цифровізації кримінального процесу можуть стати ефективним механізмом протидії таким процесуальним зловживанням. Так, на сьогодні триває процес поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи, якою зобов'язано державні органи та адвокатів реєструвати офіційні електронні адреси для офіційної комунікації [9] та Положення «Про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс»», яким передбачено автоматизацію процесів досудового розслідування та інтеграцію із системою, що функціонує в суді [10]. Звичайно, їхнє повноцінне функціонування, надання віддаленого доступу стороні захисту до матеріалів кримінального провадження унеможливило б зазначені вище форми зловживання процесуальними правами.

Разом з тим, враховуючи наявність офіційних електронних адрес у адвокатів та у державних органах, вважаю за доцільне доповнення перехідних положень КПК України де передбачити можливість їх використання для повідомлення про відкриття матеріалів досудового розслідування. Більше того, ч. 14 ст. 615 КПК України зобов'язує дізнавача, слідчого чи прокурора в обов'язковому порядку зберігати в електронній формі копії матеріалів кримінальних проваджень, досудове розслідування в яких здійснюється в умовах воєнного стану. Відповідно, і ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, за бажанням сторін, також може відбуватися через офіційні електронні адреси шляхом надсилання копій матеріалів кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду від 14.11.2022 у справі №556/1576/17. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/107476218> (дата звернення – 12.03.2025).
2. Постанова Верховного Суду від 07.07.2022 у справі №756/5995/20. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105190828> (дата звернення – 12.03.2025).
3. Ухвала Верховного Суду від 30.05.2018 у справі №676/7346/15-к. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/74440103> (дата звернення – 13.03.2025).
4. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19#n212> (дата звернення – 10.03.2025).
5. Постанова Верховного Суду від 12.10.2022 у справі № 448/949/20. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/106815609> (дата звернення – 14.03.2025).
6. Постанова Верховного Суду від 22.02.2022 у справі № 543/1309/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103906811>(дата звернення – 10.03.2025).

7. Постанова Верховного Суду від 27.12.2022 у справі № 607/21493/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108225982>(дата звернення – 10.03.2025).

8. Постанова Верховного Суду від 01.08.2024 у справі № 308/4632/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120838478>(дата звернення – 10.03.2025).

9. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3604-20#Text> (дата звернення – 10.03.2025).

10. Спільний наказ Національного антикорупційного бюро України, Офісу Генерального прокурора, Ради суддів України та Вищого антикорупційного суду № 175/390/57/72 від 15.12.2021 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0390886-21#Text> (дата звернення – 10.03.2025).

Наконечний Андрій Олегович,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності

Львівського державного університету внутрішніх справ

ПОЧАТОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА ФАКТОМ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ

Початок досудового розслідування кримінальних проваджень врегульовано ст. 214 КПК України, відповідно до ч. 1 якої слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР [1]. Таким чином, законодавець у наведеній нормі чітко розмежовує приводи і підстави для початку досудового розслідування, а також окреслює обов'язки слідчого, дізнавача, прокурора, які виникають в них у зв'язку з отриманням із відповідного джерела інформації про вчинення кримінального правопорушення.

Приводи для початку досудового розслідування законодавець пов'язує з джерелом, в якому міститься інформація про вчинене кримінальне правопорушення. Згідно з додатком 7 до Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення, затвердженого Наказом

Генерального прокурора від 30.06.2020 р. № 298, іншими джерелами, з яких виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення є: 1) усна заява (повідомлення) про кримінальне правопорушення; 2) повідомлення підприємств, установ, організацій і посадових осіб; 3) матеріали правоохоронних, судових та контролюючих державних органів про виявлення фактів вчинення чи підготовки до вчинення кримінальних правопорушень; 4) повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу, відповідно до ч. 2 ст. 207 КПК України; 5) повідомлення в засобах масової інформації; 6) самостійне виявлення слідчим/дознавачем (уповноваженою особою іншого підрозділу) кримінального правопорушення, у тому числі під час досудового розслідування; 7) самостійне виявлення прокурором кримінального правопорушення; 8) інші [2].

Результати дослідження слідчої практики свідчать, що інформація про незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв та безоплатної допомоги може бути отримана: 1) із заяв фізичних та юридичних осіб (у тому числі державних установ, громадських організацій тощо), поданих ними як усно, так письмово за допомогою різноманітних доступних засобів зв'язку; 2) із повідомлень у засобах масової інформації (телебачення, інтернет-ресурси тощо); 3) безпосередньо під час здійснення досудового розслідування в межах іншого кримінального провадження тощо.

Підставою для початку кримінального провадження, з точки зору законодавця, є обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 214 КПК України) [1]. Водночас, більш слушне розуміння підстави для початку кримінального провадження наводиться у доктрині кримінального процесу. Так, А. В. Столітній наголошує, що підставою для початку досудового розслідування є дані про вчинене кримінальне правопорушення [3, с. 201]. Наведений

підхід більш точно відображає поняття підстави для початку кримінального провадження, оскільки нею є саме дані про обставини вчиненого кримінального правопорушення, які містяться в заяві, повідомленні чи іншому приводі для початку кримінального провадження, а не самі ці обставини. Відповідно, підставою для початку кримінального провадження за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого відповідною частиною ст. 201-2 КК України, є дані, які свідчать про незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв та безоплатної допомоги.

Початок досудового розслідування законодавець пов'язує з моментом внесення відомостей про кримінальне правопорушення в ЄРДР, на що міститься вказівка як у п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України, який містить визначення поняття «досудове розслідування», так і в ч. 2 ст. 214 цього Кодексу, яка прямо передбачає, що досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань [1]. Водночас, у невідкладних випадках відповідні процесуальні дії, спрямовані на отримання доказів, можуть бути проведені до внесення відомостей до ЄРДР (ч. 3 ст. 214 КПК України), а коло таких законодавцем диференціюється залежно від тяжкості кримінального правопорушення та є більш широким для кримінальних проступків у порівнянні зі злочинами. Оскільки незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв та безоплатної допомоги, може бути вчинене з різним ступенем тяжкості, то до внесення відомостей до ЄРДР можуть здійснюватися такі процесуальні дії: 1) у разі попередньої кваліфікації кримінального правопорушення за ч. 1 ст. 201-2 КК України – проводитися огляд місця події, медичне освідування, відібратися пояснень, отримуватися висновок спеціаліста, зніматися показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, вилучатися речові докази; 2) у разі

попередньої кваліфікації кримінального правопорушення за частинами 2, 3 ст. 201-2 КК України – проводиться огляд місця події.

Відповідно до ч. 1 ст. 615 КПК України, у разі введення воєнного стану та якщо відсутня технічна можливість доступу до ЄРДР – рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, прокурор, про що складається відповідна постанова, яка повинна містити відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 цього Кодексу. У невідкладних випадках до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування може бути проведений огляд місця події (постанова приймається невідкладно після завершення огляду). Відомості, що підлягають внесенню до ЄРДР, вносяться до нього за першої можливості [1]. Як слушно зазначає О. В. Таран, зважаючи на загальну побудову та підхід до визначення можливості застосування положень розділу IX-1 КПК України, відсутність технічної можливості доступу до ЄРДР має бути пов'язана із впливом умов воєнного стану (наприклад, воєнними діями або обставинами з ним пов'язаними) та визначати причину неможливості доступу до ЄРДР, про що потрібно зазначити у постанові про початок досудового розслідування [4, с. 221]. Із наведеним важко не погодитися, адже не завжди слідчий, дізнавач, прокурор у місцях, наближених до тих, де проводяться активні бойові дії, має можливість забезпечити дотримання передбачених КПК України вимог до початку кримінального провадження та при цьому не втратити дорогоцінний час для виявлення ознак і слідів кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення, затверджене Наказом Генерального прокурора від 30.06.2020 р. № 298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20>.

3. Столітній А. В. Початок досудового розслідування: правова природа, регламентація та межі прокурорського нагляду. *Право і суспільство*. 2015. № 4. Ч. 3. С. 200-206.

4. Таран О. В. Початок досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану: матеріали науково-теоретичної конференції* (м. Київ, 26 травня 2022 року) / ред. кол.: С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський, А. А. Вознюк та ін. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2022. С. 218-222.

Човган Ігор Михайлович,

*аспірант кафедри адміністративного права,
інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ВИКОРИСТАННЯ» У КОНТЕКСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 361-1 КК УКРАЇНИ

Створення, використання та розповсюдження шкідливих програм часто є першою ланкою в ланцюзі вчинення злочинів у сфері комп'ютерної інформації, слугує першоосною для формування цього виду правопорушень, які зачіпають цілий комплекс суспільних відносин, що складаються з приводу використання комп'ютерної інформації та, відповідно, охоплюють значну частину сфер життя сучасного суспільства. На необхідності криміналізації поняття «використання» шкідливих програмних засобів чи технічних засобів у ст. 361-1 КК України, оскільки це діяння має більшу суспільну небезпечність, ніж створення вказаних засобів з метою використання, неодноразово вказувалося у науці кримінального права [1, с. 14-15; 2, с. 83]. Як зазначає О.О. Волков, характеристика понятійних особливостей злочинів у сфері створення, використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних засобів засвідчує закономірні ознаки поняття, побудовані на нормативних і концептуальних позиціях, та засвідчує дискусійність багатьох категорій і понять [3, с. 49].

У науковій літературі існує точка зору, що під використанням програми слід розуміти її випуск у світ, відтворення та інші дії з її введення у господарський обіг [2, с. 84]. Крім того, у п. 1.1 Рекомендацій щодо забезпечення правомірності

використання комп'ютерних програм у діяльності суб'єктів господарювання передбачене таке поняття як комп'ютерна програма вільного користування (вільне (відкрите) програмне забезпечення, програмне забезпечення з відкритим кодом), під яким розуміється комп'ютерна програма, яка розповсюджується на умовах договору приєднання (вільної публічної ліцензії), що надає особі, яка приєдналася до такого договору, безоплатний дозвіл на: використання комп'ютерної програми з будь-якою метою; доступ до вихідного коду; будь-які дослідження механізмів функціонування програми; використання механізмів (принципів) функціонування будь-яких довільних частин коду програми для створення інших програм та (або) адаптації до потреб користувача; відтворення комп'ютерної програми і розповсюдження її примірників будь-яким способом та в будь-якій формі; внесення змін і вільне розповсюдження як оригінальної комп'ютерної програми, так і зміненої, на тих самих умовах, під які підпадає і оригінальна комп'ютерна програма, якщо інше не передбачено ліцензією [4]. Однак, таке розуміння сутності використання шкідливих програмних засобів чи технічних засобів не сприятиме чіткому розмежуванню таких понять як використання та розповсюдження.

У науці кримінального права під використанням шкідливих програмних чи технічних засобів розуміють дії, спрямовані на застосування цих засобів відповідно до їх властивостей і призначення. Використання – це введення в обіг або застосування комп'ютерних програм за основним призначенням [5, с. 537].

Такий підхід до розуміння зазначеного поняття широко застосовується в судовій практиці. Зокрема, Уманський міськрайонний суд Черкаської області у вироку від 14.01.2022 р. у справі № 705/4795/20 зазначає, що ОСОБА_4 02.04.2020 р., маючи навик роботи з програмним забезпеченням для користування всесвітньою мережею Інтернет та перебуваючи за місцем свого фактичного проживання за адресою: АДРЕСА_3, використовуючи власний персональний комп'ютер, о 10 год. 00 хв., діючи умисно, з корисливих мотивів, реалізуючи

свій злочинний умисел, спрямований на збут шкідливих програмних засобів (забезпечення), з метою незаконного збагачення, завантажив із всесвітньої мережі Інтернет, а саме з Інтернет-сайту ІНФОРМАЦІЯ_3 (посилання на сторінку завантаження: ІНФОРМАЦІЯ_4, посилання на файл: https://russ.city/apks/SystemUpdater_v.6.8apk) на особистий персональний комп'ютер, а саме на енергозалежний носій інформації Samsung MZ-V6E250 (250 GB), файл SystemUpdater_v.6.8apk (абсолютний шлях до файлу на диску: D:/8t/ SystemUpdater_v.6.8apk), який дозволяє несанкціоноване (поза волею та відома власника) втручатися в роботу електронно-обчислювальних машин, автоматизованих систем, мобільних телефонів, тобто, який при завантаженні на мобільний телефон користувача, розпочинає несанкціонований доступ сторонньої особи до інформації, яка зберігається у мобільному телефоні, іншому електронному носії або ж непомітно для власника чи законного користувача здійснювати несанкціоновану передачу такої інформації сторонній особі, тим самим призводить до витoku інформації, яка зберігається у мобільному телефоні. При цьому, з метою запобігання втрати файлу, його також було скопійовано на енергозалежний носій інформації Hitachi Deskstar HDS721010KLA330 (абсолютний шлях до файлу на диску: K:\[root]\8t\ SystemUpdater_v.6.8apk) [6]. У такому випадку суди під використанням шкідливих програм мають на увазі застосування цих програм за прямим призначенням.

Використання шкідливого програмного чи технічного засобу означає введення таких засобів у обіг, безпосереднє застосування за призначенням їхніх шкідливих властивостей для несанкціонованого знищення, блокування, модифікації, копіювання комп'ютерної інформації або нейтралізації засобів захисту комп'ютерної інформації.

Таким чином, під використанням шкідливих програмних чи технічних засобів слід розуміти реалізацію будь-яких шкідливих функцій (наприклад, активування та початок функціонування вірусу відповідно до своїх властивостей) щодо

здатності даних пристроїв впливати на встановлений процес обробки інформації в ЕОМ, АС, комп'ютерних мережах чи мережах електрозв'язку [1, с. 14-15].

Можна погодитися із Т.В. Михайліною, що використання шкідливих програмних та технічних засобів не завжди є незаконним. Навпаки, інколи таке використання шкідливого програмного чи технічного забезпечення є соціально корисним та економічно обґрунтованим (наприклад, при розробці антивірусних програмних засобів). Цілком очевидно, що криміналізуватися повинно лише як незаконне (протиправне) створення, використання або розповсюдження шкідливих програмних та технічних засобів [2, с. 84].

Використання шкідливого технічного засобу слід вважати закінченим з моменту надання доступу такого засобу до ЕОМ, АС, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку іншим особам, або ж дій, після яких починається його автоматичне відтворення та поширення.

Список використаних джерел:

1. Розслідування злочинів, учинених з використанням шкідливих програмних чи технічних засобів: методичні рекомендації / О.Ф. Вакуленко, О.М. Стрільців, О.С. Тарасенко та ін. К., 2016. 55 с.
2. Михайліна Т. В. Кримінальна відповідальність за створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2011. 240 с.
3. Волков О.О. Початковий етап розслідування створення, використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпро, 2023. 198 с.
4. Рекомендації щодо забезпечення правомірності використання комп'ютерних програм у діяльності суб'єктів господарювання. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=7e6aafcd-2927-42fb-8e0b-0773863e98ba&title=RekomendatsiiSchodoZabezpechenniaPravomirnostiVikoristanniaKompiuternikhProgramUDiialnostiSubktivGospodariuvannia>.

5. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / В.В. Сухонос, Р.М. Білоконь, В.В. Сухонос (мол.) / за заг. ред. В. В. Сухоноса. Суми: ПФ «Видавництво «Університетська книга», 2020. 672 с.

6. Вирок Уманського міськрайонного суду Черкаської області від 14.01.2022 р. у справі № 705/4795/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102617850>.

Корінецька Іванна Володимирівна,
*студентка 3-го курсу юридичного факультету
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ТА УКРАЇНИ ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Сучасне антикорупційне законодавство європейських держав базується на ключових міжнародних документах: Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією Ради Європи (1998 р.) [7], Конвенції ООН проти корупції (2003 р.) [6], Конвенції ОЕСР про боротьбу з підкупом посадових осіб іноземних держав (1997 р.) та Директиві ЄС 2019/1937 про захист викривачів корупції [5].

Кримінальна конвенція Ради Європи визначає перелік корупційних діянь, які підлягають криміналізації в національному законодавстві. До них належать активний і пасивний підкуп у публічному та приватному секторах, підкуп національних та іноземних посадових осіб, підкуп представників міжнародних організацій, зловживання службовим становищем, а також відмивання доходів, отриманих корупційним шляхом [7].

Кримінальна відповідальність за корупційні правопорушення передбачена Кримінальним кодексом України, зокрема розділом XVII «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» [8]. До кримінальних корупційних правопорушень належать декларування недостовірної інформації (ст. 366-2 КК України), незаконне збагачення (ст. 368-5 КК України), прийняття пропозиції, обіцянки або

одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України), підкуп службової особи юридичної особи приватного права (ст. 368-3 КК України), підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368-4 КК України), пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України), зловживання впливом (ст. 369-2 КК України) [8].

Протягом останніх років Україна демонструє прогрес у боротьбі з корупцією. У дослідженні Індексу сприйняття корупції (CPI) за 2023 рік Україна отримала 36 балів зі 100 можливих, посівши 104 місце серед 180 країн. Вищий антикорупційний суд також демонструє прогрес у розгляді кримінальних справ. Відсоток розглянутих проваджень зріс від 20,9% (у 2021 році) до 24,7% (у 2023 році). Кількість вироків ВАКС збільшилась із 21 (у 2020 році) до 54 (у 2023 році), а за перше півріччя 2024 року вже винесено понад 30 обвинувальних вироків [9]. Серед гучних справ – заочне засудження екснардепа Олександра Онищенка до 15 років позбавлення волі з конфіскацією майна за заволодіння 740 млн грн [4], а також численні вирoki щодо високопосадовців місцевого рівня.

Хабарництво є одним з найпоширеніших видів корупційних правопорушень. Відповідно до європейських стандартів, об'єктивна сторона підкупу охоплює не лише дії з передачі та прийняття неправомірної вигоди, але й обіцянку, пропозицію, вимагання та прийняття пропозиції [7]. Кримінальний кодекс України імплементував ці стандарти, передбачивши відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368) та пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369) [8]. У 2023-2024 роках було внесено зміни до цих статей, що забезпечили точнішу імplementацію міжнародних стандартів та підвищили ефективність правозастосування.

У європейських країнах також існує чітке розмежування активного та пасивного підкупу. Наприклад, у Кримінальному кодексі Німеччини активний підкуп передбачений

§ 334, а пасивний підкуп – § 332. Подібна диференціація відповідальності присутня і в законодавстві України [8].

Серед країн Ради Європи кримінальну відповідальність за неподання декларації або за декларування недостовірних відомостей встановлено в Албанії, Греції, Грузії, Латвії, Литві, Польщі, Португалії, Сербії та Франції [1]. Україна також встановила кримінальну відповідальність за подібні діяння (ст. 366-2 КК України) [8]. Законодавство України в цій сфері було удосконалено в 2023-2024 роках після кількох рішень Конституційного Суду. Нові норми відповідають європейським стандартам і забезпечують пропорційність відповідальності залежно від суми недостовірних відомостей у декларації [10].

До країн, які запровадили конфіскацію без попереднього засудження та з покладенням на відповідача певного тягара доведення, належать: Болгарія, Велика Британія, Ірландія, Молдова, Румунія, Словенія, Швейцарія [3]. В Україні ця практика реалізується через інститут спеціальної конфіскації та діяльність АРМА. У 2024 році були запроваджені додаткові механізми конфіскації активів, пов'язаних із корупційними злочинами, що наблизило українське законодавство до найкращих європейських практик [2].

Список використаних джерел:

1. Group of States against Corruption (GRECO). Fifth Evaluation Round – Preventing corruption and promoting integrity in central governments and law enforcement agencies. Evaluation Report – Ukraine. Strasbourg, 2023. 84 p.
2. OECD. Anti-Corruption Reforms in Ukraine: Preventing and Combating Corruption at the Local Level. Paris: OECD Publishing, 2024. 108 p.
3. Transparency International UK. CPI 2023: As the UK's score hits an all-time low, the time for action on corruption is now. URL: <https://www.transparency.org.uk/news/cpi-2023-uks-score-hits-all-time-low-time-action-corruption-now> (дата звернення: 17.03.2025).
4. Вже не на коні: ВАКС засудив Оніщенка до 15 років тюрми. Transparency International Ukraine – Знизити рівень корупції.

URL: <https://ti-ukraine.org/news/vzhe-ne-na-koni-vaks-zasudyv-onyshhenka-do-15-rokiv-tyurmu> (дата звернення: 17.03.2025).

5. Директива Європейського Парламенту і Ради ЄС про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства Союзу: від 23.10.2019 р. № 2019/1937. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019L1937> (дата звернення: 12.03.2025).

*Павляк Ірина Ярославівна,
студентка 3 курсу юридичного факультету
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Незважаючи на наявність у Кримінальному кодексі України норми про кримінальну відповідальність за незаконне збагачення, на практиці доведення протиправного походження активів залишається складним завданням. Основні труднощі пов'язані з відсутністю прямих доказів, використанням третіми особами для оформлення майна, а також із суперечністю між антикорупційною метою законодавства і конституційним принципом презумпції невинуватості.

Мета дослідження полягає в аналізі проблем доказування незаконного збагачення у кримінальному процесі та визначенні основних труднощів, з якими стикаються правоохоронні органи під час встановлення протиправного походження активів, з урахуванням положень чинного законодавства та судової практики.

Навіть в умовах збройного конфлікту корупція залишається однією з найсерйозніших загроз ефективному функціонуванню системи державного управління. Вона виводить управлінські процеси за межі правового поля, підриваючи основи державного механізму зсередини та суттєво знижуючи здатність органів влади виконувати свої зобов'язання перед суспільством. Масштаби корупційних проявів досягли критичного рівня, що не лише ставить під загрозу національну безпеку України, а й підриває довіру громадян до державних інституцій.

Для боротьби з цим явищем у багатьох країнах передбачено кримінальну відповідальність за зловживання посадовим становищем з метою незаконного збагачення. Україна також долучилася до цього підходу, закріпивши відповідальність за такі дії в Кримінальному кодексі України. Зокрема, законодавство передбачає відповідальність за набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи відповідно до ст. 368-5, що є важливим інструментом у боротьбі з корупційними зловживаннями [2].

У своєму рішенні Конституційний Суд України наголосив, що боротьба з корупцією повинна здійснюватися виключно правовими методами, з дотриманням конституційних принципів і норм законодавства, ухваленого відповідно до Конституції України. Відповідно до положень ст. 62 і 63 Конституції України [1], законодавче визначення складу такого злочину, як незаконне збагачення, не може: зобов'язувати особу самостійно доводити законність походження своїх активів, фактично покладаючи на неї тягар доказування невинуватості; надавати органам обвинувачення право вимагати від особи підтвердження законності набуття нею активів; передбачати кримінальну відповідальність виключно через відсутність доказів законного походження майна [3].

У контексті кримінального провадження щодо незаконного збагачення особливої уваги набуває проблема доказування протиправного походження активів посадовців. Одним із яскравих прикладів є справа голови Антимонопольного комітету України Павла Кириленка, розслідування якої здійснювали Національне антикорупційне бюро та Спеціалізована антикорупційна прокуратура.

За даними слідства, у 2020–2023 роках посадовець, перебуваючи на державній службі, набув значний обсяг нерухомого майна та автомобіль преміум-класу. Власність, оформлена на родичів, включала сім квартир у Києві та Ужгороді, будинок

під Києвом, земельні ділянки та інше майно. Розбіжність між доходами і вартістю активів склала 72,1 млн. грн, що стало підставою для переслідування за ст. 368-5 КК України. Також йому інкримінували недекларування майна (ч. 2 ст. 366-2 КК України) [4].

Важливим аспектом у доведенні вини стало виявлення схем приховування активів, що є типовою проблемою в справах про незаконне збагачення. Використання довірених осіб для оформлення майна значно ускладнює встановлення реального власника та обґрунтування висновку про неправомірне набуття активів. В даному випадку підставою для початку розслідування стало журналістське розслідування, що вкотре підтверджує роль медіа у виявленні корупційних правопорушень.

Схожий випадок спостерігається у справі львівського митника Андрія Басараба, якому інкримінують незаконне збагачення та недостовірні дані в декларації за 2023 рік. На родичів посадовця оформлено майно, вартість якого суттєво перевищує офіційні доходи. Особливу увагу привернув готельний комплекс Saltzbork, співвласницею якого є його дружина. Частину майна переоформлено на фірму «Еко-Самбір», що може свідчити про спробу приховати активи. Суд наклав арешт на готель [5].

В обох випадках ключовим викликом для правоохоронців є доведення незаконного походження активів. Відсутність прямих доказів передачі коштів чи оформлення майна на самих фігурантів ускладнює процес притягнення до відповідальності. Водночас використання непрямих доказів, таких як розбіжності між доходами та витратами, залучення третіх осіб для реєстрації майна, а також намагання приховати активи після початку розслідування, може свідчити про незаконність їх походження.

Корупція, навіть в умовах війни, залишається загрозою для державного управління, економіки та національної безпеки України. Незаконне збагачення – одне з найпоширеніших

корупційних правопорушень, що підриває довіру до влади та ускладнює міжнародну співпрацю. Попри закріплену кримінальну відповідальність, доведення протиправного походження активів на практиці є складним, з огляду на посередників, оформлення майна на довірених осіб і юридичні схеми приховування.

Для підвищення ефективності боротьби з незаконним збагаченням необхідно удосконалювати антикорупційне законодавство, розширювати інструменти слідства, забезпечувати прозорість у державному управлінні та посилювати незалежність антикорупційних органів. Тільки комплексний підхід дозволить забезпечити реальну відповідальність корупціонерів та відновити довіру громадян до правової системи.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів: Закон України від 31.10.2019 № 263-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020, № 2, ст. 5.
4. Сім квартир у Києві та Ужгороді: слідство у справі про незаконне збагачення глави АМКУ завершили. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3936078-sim-kvartir-u-kyievi-ta-uzgorodi-slidst-vo-u-spravi-pro-nezakonne-zbagacenna-glavi-amku-zaversili.html> (дата звернення: 13.03.2025).
5. Суд арештував готельний комплекс дружини львівського митника у справі незаконного збагачення. URL: <https://zaxid.net/news/> (дата звернення: 13.03.2025).

Наукове видання

Матеріали круглого столу

**БЕРЕЗНЕВІ ЧИТАННЯ
ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА ВАСИЛЯ ПОПЕЛЮШКА**

31 березня 2025 року

Комп'ютерна верстка *Наталії Крушинської*

Формат 42x30/4. Ум. друк. арк. 6,97. Зам. № 12-25.
Електронне видання. Гарнітура «Cambria».

Навчально-науковий Інститут права ім. І. Малиновського
НаУ «Острозька академія»
вул. Семінарська, 2. м. Острог, Рівненська область, 35800
E-mail: info@ispp.org.ua
Сайт: <https://ispp.org.ua>

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.